

1-MAVZU: HUSNIXAT METODIKASINING RIVOJLANISH TARIXI.

HUSNIXATGA O'RGATISHNING MAQSAD VA

VAZIFALARI

RE J A:

1. Husnixat tarixidan ma'lumotlar.
2. Mashhur xattotlar haqida ma'lumot.
3. Husnixat metodikasi fanining predmeti.
4. Husnixat metodikasi fanining maqsad va vazifalari.

Tayanch so'zlar:

XV - XVI asrlarda O'rta Osiyoda pay do bo'lgan xattotlik san'ati namoyondalari. Husnixat metodikasi fanining sohalari, o'rganish obyektlari.

Adabiyotlar:

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992

O'zbek xalqi uzoq asrlik tarixida yaratib qoldirgan merosida xattotlik san'ati alohida o'rin egallaydi. Arab istilosidan so'ng o'rta osiyo xalqlari tomonidan islom dinining qabul qilinishi munosabati bilan arab yozuvi ham kirib keladi.

O'rta asrlarda har qanday asar qo'lda ko'chirilib kitob qilingan. Nafis kitob ko'chirish katta hunar va san'at hisoblangan. Bu hunar egalari tarixda xattot

nomi bilan mashhur bo'lganlar. Xattotlarning ko'chirgan kitoblari kishilarni hayajonga solib ularni zavqlantirgan. Shuning uchun ham xattotlik bilan nom chiqargan shaxslar oddiy kishilar emas, balki o'sha davrning ilm- ma'rifat va yirik madaniyat arboblari hisoblangan. Qo'lda ko'chirilgan har bir asar san'at mo'jizasi kabi nodir asar hisoblangan.

XIV- XVI asrlarda bir qancha iste'dodli- san'atkorlar- nafis kitoblarning ijodkorlari yetishib chiqdi. Muhammad bin Husayn At- Tibiy, Mir Ali Tabriziy, Xorazmiy, Sulton Ali Mashhadiy, Mir Ali Qilqalam, Munislar shular jumlasidandir. Bulardan tashqari o'rta asrlarda yashagan bir qancha olim va fozil kishilar yoshlikdan hattotlik san'atini egallab, keyinchalik kotiblikda ham nom chiqarganlar. Ular faqat o'z asarlarininggma emas, balki boshqa mualliflarning asarlarini ham ko'chirganlar. Masalan, Xofiz Sheroziy, Xisrav Dehlaviyning «Xamsa»sini ko'chirgan. Alisher Navoiyning moxir xattot ekanligi tarixiy manbalardan malum. Zaxiriddin Muxammad Bobur arab grafikasida turkiy xalqlarga moslab «Xatti Boburiy» deb atalgan alifbe yaratdi. Munis Xorazmiy xattotlik san'ati haqida «Savodi ta'lim» nomli risola yozdi va Alisher Navoiyning «Xamsa»sini nihoyatda nafis xat bilan ko'chirdi. Muqimiy ham juda mayda nastaliq va shikasta xati uslubida bayoz ko'chirgan. Bularning hammasi shuni ko'rsatadiki, O'rta osiyoda nafis kitob yaratish texnikasi ixtiro etilmagan bir davrda kotiblikka talab nixoyatda kuchli bo'lgan. Qo'l yozmalarni kitob xoliga keltirishda bir necha mutaxassislar ishtirok etganlar. Bu jarayonda qoqozrez (qog'oz quyuvchi), xattot (kalligraf), muzaxxib (oltin suvi bilan bezak beruvchi),

lawoh (lavxa chizuvchi), musawir (rassom) va saxxof (muqovachi) ishtirok etadi. Shu yo'sinda tayyorlangan nafis kitoblar shoxlar, buyuk olimlar va shoirlar kutubxonalarida saqlanar edi.

O'rta Osiyo ustalari, ayniqsa, Samarqand va Buxoro ustalari qog'oz ishlashda katta shuxrat qozongan edilar.

Ularning qog'ozlari pishiq va silliq edi. Xattot uchun esa ana shunday sifatli qog'ozlar kerak bo'lar edi. Qog'ozlar kustar holda turli usullarda tayyorlangan.

Xattotning asar ko'chirish qurollari: «sayyox», «qamish qalam», «mistar» (transpornat), qalamning uchini chiqarib turish uchun «kalamtarosh», qamish qalamning uchini kesish uchun yasalgan maxsus suyak plastinka «qalamqat»dan iborat bo'lgan. Qamish qalam xattotning asosiy yozuv quroli xisoblangan. Uni tayyorlash ham alohida san'at talab etgan. Qamish qalamdan qog'ozga siyox tommaslik uchun hamda qalamda doim yetarli darajada siyox bo'lishi uchun siyoxdon (dovot)ga to'lguncha ipak los solingan. Siyoxga bo'ktirilgan ipak loslar qalamning yetarli miqdorda siyox bilan ta'minlanishiga yordam bergan.

Xattotlar texnik vazifalardan tashqari o'z yozuv uslublarini ham ishlab chiqarishga intilganlar. Masalan, XII asrdan boshlab xattotlar hayotida ko'fiy xati uslubi keng o'rin oldi. Bu uslub asosida arab yozuvining quyidagi olti xil asosiy uslublari maydonga keladi:

1. Suls xati - bu xatning to'rt baxrasi tekis ikki baxrasi yumaloq shaklda yozilgan.
2. Nasx xati - bu xatning ixtirochisi mashxur xattot Ibn Muqla'

xisoblanadi.

3. Muzaxxak xati - bir bo'lak qismi tekis bo'lib, qolgan bo'laklari yumaloq shaklda yoziladi.

Rayxoniy xati - muhaqqaqdan kelib chiqqan bo'lib uning ixtirochisi Ibn Bawobdir.

4. Tavqe xati - yarim tekis yarim yumaloq chiziqdan tashkil topgan.

5. Riqo xati - ko'pchilik harflar bir-biriga qurama qilib yoziladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan xatlarning har biri o'z o'rnida qo'llanib kelingan.

Muxakqaq - qasida va she'rlar yozishda, suls - ilmiy asarlar va xat yo'l-yo'riqlarida, rayxoniy va nasx - qissa va xabarlarda, tavqe-buyruq va farmonlarda, riqo- maktublarda ishlatilgan. Undan tashqari, bu olti asosiy usulning har biri ingichka va yo'g'on qalamlarda yozilishi natijasida yana o'n ikki xil xatni tashkil qilgan. Shuning uchun ham eski maktablarda yozuv malakasini xamma o'quvchilar ham to'liq egallay olmaganlar yozishga qiynalishning yana bir sababi ko'p. Xarflarning so'zda qo'llanish o'rniga qarab har xil shakl olishdir.

Eski maktabda harflaming nusxaga qarab, alfavit tartibida katta-katta qilib yozish «sarxat» deb atalib, ba'zan sarxat yozish bir-ikki yilga cho'zilgan. Sarxat yozishga o'rgatilgandan so'ng «murakkabot», ya'ni xarflarni bir-biriga qo'yib yozib o'rgatilgan. Murakkabotdan keyin «muqattaot» mashqi, ya'ni bayt va ruboiylar ko'chirib yozish o'rgatilgan. Eski maktabda muqattaotga juda ko'p vaqt sarf qilingan. Bolalar duoi salomni yozishni bilsalar, ularning xat-savodi chiqqan hisoblangan.

Eski maktabda chiroyli yozuvga alohida ahamiyat berilgan, ammo husnixat mashg'ulotlari uchun zarur bo'lgan qoidalar yuzaki tushuntirilgan. Chiroyli yozuvga o'rgatish vaqtida faqat qalamni qanday ushlash qoidalarigina eslatilgan. Qalam bilan bir marta yozilgandan so'ng uning ustidan qayta yozishga yo'l qo'yilmagan, bu yozuv qoidalarini saqlashdagi birdan-bir usul bo'lgan. Bolalarga yuqoridagiga o'xshash ayrim yo'l-yo'riqlar ko'rsatilgani bilan ularning ko'z bilan qog'oz o'rtasidagi masofaning to'g'ri saqlanishiga e'tibor berilmagan. Hatto yozish vaqtida nafas olish ham ta'qiqlangan.

Eski maktabda husnixat qoidalarini o'rgatuvchi birdan-bir «Mufradot» kitobi bo'lgan. Domlalar yozishni o'rgatish va husnixat mashq qildirishda shu kitobdan foydalanganlar. Bu vaqtda husnixatga o'rgatishning birdan-bir yo'li ko'chirib yozish. Ko'nikmasini hosil qilish bo'lgan. Bolalar uchun arab alfavitida yozish juda qiyin bo'lib, unda biror nuqtaning noo'rin qo'yilishi yoki nuqtalar sonining kam yoki ortiq bo'lishi so'zning ma'nosini tubdan o'zgartirib yuborgan. Shuning uchun, arab yozuvida juda ehtiyot bo'lib yozish zarrur edi. Ana shunday bir vaqtda husnixat bo'lishni, har bir harfni to'g'ri va aniq yozishni talab qilish, bu masalaga kishilarning diqqatini jalb qilishda husnixat ta'limini o'rgatuvchi metodik qo'llanma juda muhim edi. Bu ishga birinchi bo'lib shoir va xattot Shermuhammad Avazbek o'g'li Munis (1778-1829) bel bog'laydi. Munis 1804 yilda o'zbek tilida «Savodi ta'lim» nomli risola yozadi. Uning bu risolasi amaliy hamda nazariy 1948 yilda YE.V.Guryanov tomonidan tuzilgan «Yozuv mashqlarining psixologik eslatmalari» va «Alifbe davrida yozuvga o'rgatishning

psixologiyasi va metodikasi» nomli qo'llanmalarda esa yozuv jarayoniga ilmiy asosda yondoshiladi va yozuvning psixofiziologik asoslari ochib beriladi. Muallif bu qo'llanmalarda o'quvchilarning diqqatini boshlang'ich sinflarda darsning samaradorligini oshiruvchi qator shart-sharoitlarga tortadi hamda amaliy ko'rsatmalar beradi. 1959 yilda YE.V.Guryanovning «Yozuvga o'rgatish psixologiyasi» kitobi nashr qilindi. Bu qo'llanmada, asosan, yozuvga o'rgatish psixologiyasi to'la ochib beriladi, hamda eski kalligrafik yozuv sistemasi tanqid qilinadi. Muallif bosim bilan yoziladigan yozuv sistemasini misollar bilan ko'rsatib beradi, hamda mavjud yozuv grafikasini soddalashtirishni talab etadi.

Yozuv quollarining takomillashib borishi bilan YE.V.Guryanov tomonidan tavsiya etilayotgan yozuv sistemasi 1970 yildan boshlab maktablarda keng qo'llanila boshlandi.

1965 yildan boshlab o'zbek maktablarida yangi soddalashtirilgan harflar asosida yozuvga o'rgatish bo'yicha tajriba ishlari olib borildi.

Tajriba yakunlari shuni ko'rsatdiki, soddalashtirilgan harflar zamon talabiga to'la mos keladi.

1970 yildan boshlab barcha rus alfaviti asosida o'qitiladigan maktablar uchun yangi, soddalashtirilgan harflar bilan husnixat kitoblari hamda metodik qo'llanmalar chiqarila boshlandi. Shu jumladan, o'zbek maktablari uchun ham husnixat darsliklari yaratildi.

Ammo bu darslik va metodik ko'rsatmalar hozirda yangi dastur asosida ishlayotgan boshlang'ich sinf o'qituvchilarining talabiga javob berolmay qoldi.

Husnixatga o'rgatishning maqsad va vazifalari

Husnixat darslari birinchi sinf da savod o'rgatish davri tugagandan so'ng 4-chorakdan boshlab alohida olib boriladi. Ammo dastlabki husnixat malakalari o'quvchilar maktabga qadam qo'ygandan boshlab amalga oshiriladi.

Birinchi sinf da yozuv darslari husnixat malakasini o'stirish orqali olib boriladi. Chiroyli va toza yozilgan xat yozayotgan shaxsning madaniyatini va uni o'qiydigan kishiga nisbatan hurmatini ham belgilaydi.

Hozirgi kunda fan-texnika taraqqiyotining o'sishi orqali kundalik hayotimizda turli-tuman (qog'ozlardan) hujjatlardan keng foydalanamiz, har xil konspektlar, ish qog'ozlari, hisobotlar keng o'rin olmoqda. Bularning xammasi faqat chiroyli va aniq va yozish bilan birga, tezlikni ham talab etadi.

Umumiy ta'lim va hunar maktabini islox qilishning asosiy yo'nalishlarida ko'rsatilganidek yozuv darslarida harflarni aniq, toza va chiroyli yozishni mukammal o'rgatish talab etiladi.

Ammo kichik muddat ichida o'quvchilarda chiroyli, tez va toza yozish malakalarini o'stirish mumkin emas, buning uchun bir necha yil talab etiladi.

Chiroyli yozuvga o'rgatish uchun bolalarning maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab quyidagi vazifalarni bajarishlari talab etiladi:

1. Yozuv vaqtida partada to'g'ri o'tirish
2. Avtoruchkadan to'g'ri foydalanish
3. Daftardan to'g'ri foydalanish
4. Yozma va bosma harflarning shakli bilan tanishtirish.

5. Yozma shakldagi harflar yordamida bo'g'in, so'z va gap tuzishga o'rgatish.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan malakalar shakllangandan so'ng husnixat darslariga ular mustahkamlanadi.

Husnixat malakasini shakllantirish uchun birinchi navbatda harflarning shaklini to'g'ri tasavur etishga, bir xil qiyalikda (65%) yozishga, so'zlarda harflarni to'g'ri bog'lashga so'zlarni qatorlarga to'g'ri joylashtirishga o'rgatiladi.

Daftar chiziqlarini birin-ketin almashuvi davomida harflarning qiyaligini va ular orasidagi masofani to'g'ri saqlash kichik va bosh harflarning nisbatini to'g'ri chamalab yozishga o'rgatish juda muhimdir.

Shuningdek husnixat darslarida malum gruppaga oid harflarni yozishga o'rgatishda o'quvchilarda uchraydigan ayrim tipik xatolarning oldini olish va tuzatish ustida ham ish olib borish lozim. Yozuvning tezligi oshishi bilan ayrim bir-biriga o'xshash harflarning shaklini buzib yozish xollari uchraganda esa ularni qayta mashq qildirish lozim.

Birinchi va ikkinchi sinflarda chiroyli yozuvga o'rgatishda chiziqli daftarlardan to'g'ri foydalanishga alohida e'tibor berish zarur.

Birinchi sinfda kichik harflarning balandligi va qiyaligi chiziqlar yordamida chegaralangan bo'lsa ham, bosh harflarni yozishda o'quvchilar xatoga yo'l qo'yishlari mumkin.

Bir chiziqli daftarga yozishga o'tilganda esa o'quvchilar oldiga qator vazifalar qo'yiladi, endi ulardan harflarning balandligini, qiyaligini va harflarning

orasidagi masofalarni chamalab yozishlari talab etiladi.

Chimroyli o'zuvga o'rgatish umumiy didaktik qoidalar bilan birga yozuv malakasini shakllantiruvchi qoidalarni ham o'z ichiga oladi.

Umumiy didaktik qoidalar, takroriylik ko'rgazmalilik yosh va o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish, tushunarliklik, onglilik xusnixat qoidalarini amalga oshirishda juda muhimdir. Ayniqsa, ko'rgazmalilik prinsipi chiroyli yozuv malakasini singdirishda muhim rol o'ynaydi. (Bu haqda biz keyinroq batafsil to'xtab o'tamiz.)

Har bir o'quvchi u yoki bu harfni tushunib, yozilishini, harflarning bir-biriga bog'lanishini, kichik va bosh xarflarning bir-biriga nisbatini, balandligini, qiyaligini, avtoruchkani ushlab va to'g'ri o'tirish qoidalarini yaxshi bilishlari lozim.

Yozuvga o'rganish davrida olingan bilim va malakalar o'quvchilar uchun doimiy qoida bo'libqolishi zarur.

Chiroyli yozuv malakalarini o'stirishda eng birinchi qoida bu gigiyenik talablar va yozuvning qiyaligini to'g'ri saqlashga o'rgatilib, so'ngra harf va harf elementlari orasidagi masofani chamalab yozish qoidalari singdirib boriladi. Bu qoidalar keyinchalik II sinfda o'tkaziladigan xusnixat darslarida takomillashtirilib boriladi. Bu qoidalarni o'quvchilar esda saqlab qolishi mumkin.

Har bir yozuv mashqi aniq maqsad asosida oson tushunarli olib borilishi kerak. Buning uchun chiroyli yozuvga o'rgatishning turli usullaridan foydalanish lozim.

Chiroyli yozuv mashinkalarini esdan chiqarmaslik uchun sistemali ravishda takrorlab borish juda muhimdir.

Bolalarning yozuv malakalarini hosil qilishda ularning yosh va o'ziga xos xususiyatlari: barmoq va qo'l muskullarining harakat tezligi, markaziy nerv sistemasi tomonidan nerv muskullarining bajarilishi hisobiga olinishi lozim. Ayniqs'a, olti yoshli bolalar uchun yozuv jarayoni juda qiyindir. Bu davrda ularning jismoniy o'sishlarini, albatta, hisobga olish kerak.

Olti yoshli bolalar, qo'l harakatini uzmay, ayrim harf elementlarini xarflarni, keyinchalik sodda elementli so'zlarni yoza oladilar. Bu davrda ulardan ayrim qiyin elementli, cho'zinchoq doira shaklidagi harflarni qo'l harakatini uzmay yozishni talab etish mumkin emas. Yozilishi qiyin harf va so'zlarni asta-sekin mashq qildirish orqali yil davomida o'rgatib boriladi.

Ikkinchi sinfdan boshlab bolalar qo'l harakatini uzmay, cho'zinchoq doira shaklidagi xarflardan tashkil topgan harf, bo'g'in va so'zlarni yozishga o'rgatiladi. Chiroyli yozuv darslarida harflarning shakli ustida mashq o'tkazilganda oddiydan murakkabga tomon olib boriladi, chunki alfavitdagi barcha sharflar yozilish shakliga qarab gruppalariga ajratiladi.

Bolalarni chiroyli yozuvga o'rgatishda o'qituvchi ularning o'ziga xosxususiyatlarini ham hisobga olishi shart.

O'qituvchi har bir o'qituvchining qanday o'tishirini, ruchkani qanday ushlashini, daftar tutish holatini, xarflarni qanday yozayotganligini sekin yoki tez yozishini kuzatib borishi zarur. O'quvchilardagi bu imkoniyatlarni kuzatib borgan

o'qituvchi chiroyli yozuv darslarini to'g'ri tashkil etadi, ayrim o'quvchilarga yakka-yakka yordam ko'rsatishda qrynalmaydi va ota-onalarga ham to'g'ri ko'rsatma bera oladi.

Chiroyli yozuv malkasini shakllantirish faqat boshlang'ichch sinflardaemas. Balki yuqori sifnlarda ham davom ettiriladi.

**2- MAVZU: CHIROYLI YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISHNING
FIZIOLOGIK ASOSLARI. SINFDA O'QUVCHILARNING ISH JOYINI TO'G'RI
TASHKIL ETISH.**

REJA:

1. O'quvchilarga yozuvni o'rgatish jarayonida fiziologik omillarning ishtiroki.
2. Husnixat malakasini shakllantirishda ong, sezgi, diqqat, xotira kabi fiziologik hodisalarning roli.
3. Ong va sezgi.
4. Diqqat va xotira faoliyati.
5. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf xonasidagi jihozlar.

6. Sinf partasi vaunga qo'yilgan talablar.

Tayanch so'zlar:

Idrok. Tashqi olamdagi predmetlarning sezgi organlari orqali nerv sistemasiga ta'sir etishi va tana harakatlarining ta'siri tufayli hosil bo'ladi.

Diqqat. Jismoniy harakatni talab qiladigan, ishni yaxshi bajarishga yordam beradigan omillardan biridir.

Ong. Faqat insongagina berilgan tabiatdagi barcha jonzotlarda mayjud bo'lmagan hodisadir.

Sezgi. Inson ko'z, quloq apparatlari, teri sezgisi, muskul va ichki organik sezgilar yordamida borliqdagi hodisalrni seza oladi.

O'quvchilar partasi sinfdagi asosiy jihoz bo'lib, u o'quvchilarning yoshlari va bo'ylariga mos, yozish va rasm chizish uchun qulay bo'lishi kerak. Partalar bir o'rinli bo'lib, ko'proq boshlang'ich sinflarda ikki o'rinli partaiardan foydalaniladi.

Adabiyotlar.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970

2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992

3. G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999

G'apporova va boshq. "1-2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999

Chiroyli yozuv malakasini shakllantirishning fiziologik asoslari.

O'quvchilarda chiroyli yozuv malakalarini xosil qilish uchun, birinchi navbatda, diqqat, sezgi, idrok etish, xotira kabi psixofiziologik funksiyalar ishtirok etganligini ko'ramiz.

Inson tashqi olamdagi predmet va xodisalarni idrok etadi, shuningdek o'z tanasidagi organlarning xarakatini va ularning xolatini anglaydi. Idrok - tashqi olamdagi predmetlarning sezgi organlari orqali nerv sistemasiga ta'sir etishi va tana xarakatlarining ta'siri tufayli xosil bo'ladi. Inson ko'z, quloq apparatlari, teri sezgisi, muskul va ichki organik sezgilar yordamida rangni, musiqa ohangini, og'irlikni, o'z harakat muvozanatini sezadi. Predmetlarning sezgi organlariga ta'siri natijasida miya po'stlog'ida yangi nerv boglanishlari tarzida iz paydo bo'ladi. Ana shu nerv bog'lanishlari idrok va sezgining fiziologik asosidir. Bu bog'lanishlar miyada mustaxkamlanadi va saqlanib qoladi. Bu xol bizga idrok etgan va sezgan narsalarimizni xotiraga tushirishga imkon beradi.

Psixik jarayonlar va inson psixikasi xususiyatlari orasida diqqat faoliyati alohida o'rin tutadi. U ongning hamma shakllarida ishtirok etadi. Inson idrok etish jarayonida diqqat qiladi, ayrim predmet va xodisalarning xususiyatlarini ajratib oladi. Bilimni o'zlashtirish uchun o'quv materiallarini idrok etish talab qilinadi. Yozish jarayonida ko'rish va eshitish sezgilari orqali idrok qilinadi.

Idrok etilishi lozim bo'lgan materialni tartibga solish, o'rganiladigan manba yoki uning tasvirini yaqqol ko'rsatish, bayonning ravshan va izchil bo'lishi, sinf doskasiga hamma o'quvchi ko'ra oladigan qilib chiroyli yozish idrok etishning muvofaqqiyatli chiqishini ta'minlaydigan dalillardandir.

Bola maktabga qadam qo'ymasdan oldinroq (3-4 yoshdan boshlab) qo'lga qalam olib turli shakllarni chiza boshlaydi, ammo bu chiziqlar chiroyli yozuv talablariga to'g'ri kelmasada, ulardagi ayrim malakalarning (ruchka, qalam ushlash) shakllanishiga yordam beradi. Kichik yoshdagi bolalarning barmoq muskullari yaxshi rivojlanmaganligi uchun ularga surunkali yozdirib, mashq qildirish yozuvning sifatiga salbiy ta'sir etadi.

Yozuv jarayoni turli yozuv qurollari (ruchka, qalam, bo'r) orqali amalga oshiriladi va qaysi quoldan foydalanishga qarab qo'l xarakatlari shunga moslashtiriladi.

Chiroyli yozuvga o'rgatishda birinchi navbatda quyidagi malakalarni singdirib borish talab etiladi:

1. Yozuv quollaridan to'g'ri foydalanish
2. Parta ustida daftarni to'g'ri qo'yish

Yozayotganda gavnani to'g'ri tutish va tirsaklarni to'g'ri harakat qildirish.

3. O'x xatini berilgan namuna bilan taqqoslashga o'rgatish.
4. Tovushni bosma harfga, bosma xarflarni esa yozma shaklga aylantirishga o'rgatish.
5. Daftarning shaklini to'g'ri idrok etishga (qayerdan) boshlash, qayerda tugatish, o'ngga, chapga burilish, bog'lash va ko'rsatish.
6. Harflarni bir-biriga bog'lab yozishga o'rgatish (qayerda qo'l xarakati uziladi, qayerda uzilmay bog'lab yoziladi).
7. Harflarni bir xil balandlikda va kenglikda tekis yozishga o'rgatish.

8. Daftar chizig'idagi qatorlardani tug'ri to'ldirish, sarlavxa, oy va kunlarni to'g'ri yozish.

10. Xarflarning qiyaligini to'g'ri saqlash.

Demak boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiroyli yozuvga o'rgatishdan oldin quyidagi malakalarni berish lozim.

1. Yozuv texnikasi, ya'ni yozuvning turli usul va priyomlaridan foydalanish.
2. Harflarning shaklini to'g'ri ifodalash, ya'ni grafik malakalarini egallash.
3. Yozuv vaqtida harflarning shakli bilan bir qatorda lining qanday tovush bildirishini ham bilish, ya'ni imloga oid malakalarni egallash.

Yozuv malakalari 6-9 yoshli bolalar uchun o'qituvchi tomonidan bevosita kuzatib borishni talab etadigan qiyin jarayondir. Xuddi shu davrda o'quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlar kelgusi uchun muhim ahamiyatga egadir.

O'qituvchi o'zining dastlabki yozgan harf va elementlaridan ruxlanadi, o'ziga bo'lgan ishonch ortadi va keyinroq harflarni yozishga kirishadi. Shuning uchun ham o'quvchilarda dastlabki yozuv malakalarini xosil qilishda ularning irodasini mustaxkamlashga e'tibor berish lozim. Bunda o'qituvchining bolalar bimalol bajara oladigan topshiriqlar tanlashida katta rol o'ynaydi.

Bu davrdan bolalardagi psixologik xususiyatlarni ham tarbiyalash hamda ularning fiziologik o'sishlarini hisobga olish boshlang'ich sinf o'qituvchining vazifasidir.

O'quvchilar partasi sinfdagi asosiy jixoz bo'lib, u o'quvchilarning yoshlari va bo'ylariga mos, yozish va rasm chizish uchun qulay bo'lishi va o'quvchi o'tirib-

turganda xalaqit bermasligi lozim.

Maktab partalari har xil kattalikda bo'lib, hozirgi kunda ular har xil eg'och, metallar va plastmassadan hamda ayrim sintetik materiallardan ishlanmoqda. Partalar bir o'rinli va ikki o'rinli bo'lib, ko'proq ikki o'rinli partalardan foydalaniladi. Bu partalar gigiyenik tomondan qulay bo'lib, talabga to'liq javob beradi. O'quvchilar juda ko'p vazifalarni, ya'ni o'qish, yozish, rasm chizish va boshqa mashqlarni partada o'tirib bajaradilar. Bu davrda o'qituvchi o'quvchilarni to'g'ri o'tirishga o'rgatishi, ularning normal ishlashi uchun zarur shart sharoit yaratib berishi lozim. Buning uchun o'quv yili boshida maktab vrachi hamkorligida bolalarni yoshiga, bo'yiga, ko'rish va eshitish qobiliyatlariga qarab partalarga o'tkazishi lozim. O'quvchilar partasi sinfdagi asosiy jihoz bo'lib, u o'quvchilarning yoshlari va bo'ylariga mos, yozish va rasm chizish uchun qulay bo'lishi kerak. Partalar bir o'rinli bo'lib, ko'proq boshlang'ich sinflarda ikki o'rinli partalardan foydalaniladi.

Maktab partalari har xil kattalikda bo'lib, hozirgi kunda ular har xil yog'och, metal va plastmassadan hamda ayrim sintetik materiallardan ishlanmoqda. Ikki o'rinli partalar ayniqsa olti yoshli 1- sinf o'quvchilari uchun qulaydir.

O'quvchilarga mos partalar tanlash uchun avval uning asosiy nomerlarini yaxshi bilib olishlari zarur. Buni quyidagi birinchi jadvaldan bilib olamiz:

O'quvchilar ning yoshi	O'quvchilarr ing bo'ylari	Parta nomeri	Partaning bo'yi	O'rindiqni ng bo'yi	Parta differensiy	Parta distansiya	Partalar gruppasi
6 yoshli	100-110	-	-	-	-	-	A,B,B
7-8	110-119	VI	61	31,5	20,5	4	A
9-10	122-129	VII	65	34	22	4	A
11-12	130-139	VIII	71,5	38	24	4	B
12-13	140-149	IX	77,5	41	27	4	B
14-15	150- 109	X	83	44	29	4	V
15-16	190-199	XI	87	47	30	4	V

Parta ustining qiyaligi 15gradusga teng bo'lishi lozim, chunki bunday qiyalikda yozish va o'qish juda qulay bo'lib, ko'z tez charchamaydi. Parta o'rindig'ining mustahkam turishi to'g'ri o'tirishni ta'minlaydigan eng muhim omildir. Parta o'rindig'ining chuqurligi o'quvchining tanasiga mos bo'lishi, qulayroq o'tirishi uchun orqa suyanchiqning balandligi o'quvchining belidan yuqori bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich sinflar uchun A. B. V.gruppa partalari ishlab chiqarish ko'zda tutilgan. A. gruppa partalarining bo'yi 130 smgacha bo'lgan bolalarga, B. gruppa partalari bo'yi 130- 140 smgacha bo'lgan bolalarga mo'ljallangan.

Suriladigan stulchalarni esa haddan tashqari oldinga yoki orqaga surib o'tirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Parta ustining pastki qirrasi bilan suyanchiq orasidagi masofa, ya'ni ko'krak qafasi bilan uning qirrasi orasidagi masofa 4 sm bo'lishi kerak. Bu masofa distansiya deyiladi. Agar partaning partaning distansiyasi kichik bo'lsa, o'quvchi juda siqilib ko'kragini partaning chetiga tirab oladi, agar distansiya katta bo'lsa, qo'lni qo'yib o'tirishga noqulay bo'ladi. Shu sababli ularning to'g'ri o'tirishlarini ta'minlash uchun partaning distansiyasi to'g'ri

saqlanishi lozim.

Partaning distansiyasi uch xil bo'lishi mumkin: musbat, nol, manfiy. Musbat distansiyada parta ustining cheti bilan o'rindiqning orasidagi masofa keng bo'ladi. Bunday holatda o'tirish o'quvchilar uchun noqulay bo'lib o'quvchi pastga egilib o'tirishga majbur bo'ladi.

Nol distansiyada esa parta ustining cheti bilan o'rindiqning orasida hech qanday masofa bo'lmaydi. Manfiy distansiyada esa parta ustining o'rindiqning ichiga 4 sm kirib turadi.

O'quvchilarda parta tanlashda yana bir muhim narsa parta "differensiya" sining to'g'ri saqlanishidir. Parta differensiyasi deb parta qopqog'ining cheti bilan o'rindiqning orasidagi masofaga aytiladi. Parta differensiyasining to'g'ri saqlanishi ham muhim ahamiyatga ega, chunki parta o'rindig'I past bo'lsa, o'quvchi parta qopqog'iga osilib o'tiradi, agar yuqori bo'lsa, bukchayib o'tirish majbur bo'ladi. Parta o'rindig'ining balandligi o'quvchilarning oyoqlari uzunligiga teng bo'lib o'tirganda tovonlari polga yoki partaning zinasiga tegib turishi kerak.

Sindagi bolalarning bo'ylarini o'lchash uchun maxsus taxtachadan foydalanish kerak. Taxtacha poldan 110 sm yuqoriga qoqib qo'yiladi, hamda uni bo'yiga 2 qismga bo'lib, birinchi qismida o'lchamlar sm hisobida, ikkinchi qismida esa shu o'lchamga mos parta nomerlari ko'rsatiladi. O'quvchini shu taxtacha qoqilgan joyda turg'azib bo'yi aniqlanadi.

Buning uchun o'quvchilarni bo'ylari va yoshlariga qarab partalarga

o'tkazishda kichik partalar sinf doskasiga yaqinroq, kattalari esa orqaroq qo'yilishi kerak.

O'qituvchilar o'quvchilarning uylarida ham ish joyining to'g'ri tashkil etilishiga e'tibor berishlari lozim. O'qituvchilar ota-onalar majlislarida yoki sinf yig'ilishlarida bolalar uchun alohida dars tayyorlaydigan xona zarurligini ta'kidlab turishlari lozim. Bolalarga xontaxtada egilib o'tirib yozishning zararli ekanini tushuntirish kerak.

Hozirgi kunda o'sib borayotgan turmush talabi o'quv partalarini yanada qulay, ixcham va go'zal qilib ishlashni taqazo etadi.

Bu partalar tashqi ko'rinishi va yengil bo'lishi jihatidan zamon talabiga mos bo'lib, sinf xonalarini tozalashda ham qulaylik tug'diradi. Bunday partalarning yana bir qulay tomoni shundaki, uning tortmalarida yozuv asboblari saqlash mumkin.

Parta bolalarning organizmlari uchun zarar qilmaydigan bo'lishi, (mix va vintlarning chiqib turmasligi) o'quvchilarning normal o'tirishlari uchun qulay bo'lib, qon aylanishi va nafas olishni qiyinlashtirmasligi kerak.

O'quvchilarni o'ziga mos partalar bilan ta'minlash bilan birga, unda tushuntirish qoidalarini ham o'rgatish zarur. O'quvchilarga partada to'g'ri o'tirish, gavdani to'g'ri tutish qoidalarini vaqtida tushuntirib borilmasa, uzoq muddat noqulay sharoitda o'tirish natijasida ularning gavda suyaklari qiyshiq bo'lib qolishi mumkin. Ayniqsa, yozish vaqtida bir tomonga qiyshayib o'tirish umurtqa pog'onasining qiyshayishiga olib keladi. Bundan tashqari, partada

noto'g'ri o'tirish ko'zni tez charchatadi, natijada yozuvning sifati buziladi. Ko'rishorganlari yaxshi bo'lmagan o'quvchilarni yorug' tushadigan deraza tomonga, eshitish organlari yaxshi bo'lmagan o'quvchilarni esa partaning oldingi qatoriga o'tkazish zarur. O'quvchilar uchun bunday zarur sharoitlarni tug'dirish orqali ularning darslarini yaxshi o'zlashtirishlariga erishish mumkin.

Bunda bolalarga noto'g'ri o'tirishning zararliligini aytib, shunga taalluqli fotosuratlar va rasmlar ko'rsatish kerak yoki quyidagicha suxbat olib borish ham mumkin:

1. To'g'ri o'tiring, boshingizni sal oldinga eging ko'kragingizni partaning chetiga tiramang.
2. Boshingizni to'g'ri tuting (boshni chapga yoki o'ngga qiyshaytirmang).
3. Ko'zingiz bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlang.
4. Tirsaklaringizni partaga yengil qo'ying
5. Oyoqlaringizni partaning oyoq qo'yiladigan yeriga qo'yib o'tiring.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan qoidalarga amal qilmaslik natijasida o'quvchilar asta-sekin mayib bo'lib qolishlari mumkin. Masalan, o'quvchi partada xaddan tashqari egilib o'tirishga o'rganib qolsa, uzoqni ko'ra olmaydigan bo'lib, u faqat yaqin joydagi narsani ko'rishga odatlanib qoladi. Ko'zni har xil uzoqlikdagi narsalarni aniq ko'rishga moslashtirish - ko'zning akkomadasiya»si deb ataladi. Akkomadasiyaning hajmi, ya'ni ko'zning har xil uzoqlikdagi narsani ko'rish qobiliyati kattalarga nisbatan maktab yoshidagi bolalarda ko'p bo'ladi. Masalan,

10 yoshli maktab o'quvchisi 7 sm masofadagi narsani aniq ko'rishi, 20 yoshda esa 10 sm masofadagi, 45 yoshdagi kishilar esa faqat 33 sm masofadagi narsalarni aniq ko'ra olishlari mumkin. Shuning uchun yozish vaqtida ko'z bilan daftar orasidagi masofaning 30 sm ga teng bo'lishi talab etiladi, chunki bu masofa ko'zni charchashdan saqlaydi.

Maktab yoshdagi bolalarda faqat yaqinni ko'rish kasalining oldini olish tadbirlaridan yana biri sinf xonasining yorug' bo'lishidir. Partaga yorug'lik yetarli darajada tushmasa, bolalarning ko'ziga zo'r keladi va ular juda tez charchaydilar. Shuning uchun ham yaqinni ko'rish kasalligining oldini olishda o'quvchining partada qanday o'tirishi ma'lum darajada rol o'ynaydi. Agar parta o'quvchining bo'yiga mos kelsa, u charchamaydi, ko'zi bilan yozayotgan narsa orasidagi masofa bir hilda saqlanadi va yaqinni ko'rish kasalligining oldi olinadi.

Yozish vaqtida yorug'qlikning qaysi tomondan tushayotganiga alohida ahamiyat berish zarur. Sinf xonasi o'qiyotganda yorug'lik chap tomondan tushishi lozim.

Yozayotganda gavdani to'g'ri tutmaslik umurtqa pog'onasining qiyshayib qolishiga, bo'yin va orqa muskullarining charchashiga olib keladi.

Ko'kragini partaning chetiga tirab olishga o'rganib qolgan o'quvchining ko'krak qafasi siqiladi, nafas olishi og'irlashadi. Bunday holatda uzoq o'tirish o'quvchi sog'ligiga katta zarur yetkazadi.

Demak o'quvchilar partada o'tirish qoidalariga qat'iy amal qilishlari shart. Har bir o'quvchining partada qanday o'tirishini kuzatib borish, noto'g'ri o'tirgan

o'quvchilarni tartibga chaqirish kerak.

Sinfga partada to'g'ri o'tirish va ruchkani to'g'ri ushlash qoidalarini ko'rsatilgan rasmlarni osib qo'yish ham yaxshi natija beradi.

Ayniqsa, olti yoshli 1-sinf o'quvchilariga alohida e'tibor berish lozim, chunki ularning gavda tuzilishi va muskullari hali, rivojlanmagan bo'lib, bir odatda uzoq o'tirish ularni charchatib qo'yadi. Shuning uchun bu davrda yozuv mashqlarini bir necha qismlarga bo'lib, bolalardagi charchash hollarini xisobga olib, jismoniy mashqlar va dinamik pauzalar o'tkazib turish talab etiladi.

O'quvchilarga dars jarayonida bajariladigan mashqlar, nihoyatda oddiy bo'lib, kam vaqt olishi, ularning jismoniy jihatdan o'sishiga, qo'l va barmoq muskullarining chiniqishiga, qaddi-qomatlarini to'liq, erkin tutishlariga yordam berishi lozim. Yozuv darslarida 8-10 minut o'tgandan so'ng o'quvchilar betoqat bo'lib, orqalariga yoki yonlariga yastanib o'tiradilar, o'rinlaridan turib ketadilar, bu ularning charchaganliklaridan darak beradi.

3-MAVZU:YOZUV QUROLLARI VA ULARDAN FOYDALANISH.

R E J A :

1. Boshlang'ich sinflar uchun foydalaniladigan yozuv qurollari.
2. Avtoruchka va sharikli ruchka.
3. Daftardan to'g'ri foydalanish.
4. Sinf doskasi va undan foydalanish.

TAYANCH SO ZLAR:

Maktab uchun moTjallangan yozuv qurollari quyidagilardir:

- 1 .Daftar.O'quvchilar uchun asosiy yozuv quroli bo" lib, u sifatli qog'ozdan ishlangan ,silliq shiziqlari aniq ko'rinib turishi kerak.
- 2.Bosma qogo'z.Yozuv jarayonida bosma qog'ozdan foydalanishni unutmaslik lozim.
- 3.Avtoruchka.Boshlang"ich sinf o'quvchilari avtoruchkadan ham foydalanishlari mumkin.
- 4.Sharikli ruchka.Korpus,kichik qopqoq, siyohli sterjendan tuzilgan.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
5. G'apporova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999 6.Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999 7.Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999 8.Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999

O'quvchilarga dars jarayonida bajartiriladigan mashqlar oddiy bo'lishi va kam vaqt olishi, ularning jismoniy jihatdan o'sisiga, qo'l va barmoq muskullarining chiniqishiga, qadriyat-qomatlarining to'g'ri, erkin tutishlariga yordam berishlari lozim.

Yozuv qurollari dars jarayonida eng muhim vositalardan hisoblanadi. Shuning uchun ham o'quvchilarning har biri yozuv qurollari bilan to'g'ri taminlangan holda botishlari kerak. Ayrim o'qituvchilar bolalarning charchashini hisobga olmay ko'p yozdiradilar. Natijada o'quvchilar toliqadilar, xarakatlari sust bo'lib qoladi, xatlari xunuklashib ko'p xato qiladilar.

Jismoniy mashq minutlarini dars davomida bir necha marta o'tkazish mumkin. Bu mashqlarning qachon o'tkazilishi o'qituvchi tomonidan (o'quvchilarning charchashlari hisobga olinib) belgilanadi.

Husnixat mashg'ulotlari o'quvchilarni ong'li ravishda chiroyli yozishga o'rgatsa, jismoniy mashqlar esa sog'lom va intizomli bo'lishga o'rgatadi.

Demak o'quvchilarni qulay ish joyi bilan ta'minlash bilan bir qatorda ularga qo'yiladigan gigiyenik talablarning hisobga olinishi, ish faoliyatlarini tiklash uchun jismoniy mashqlarni muntazam o'tkazib turish chiroyli yozuvga o'rgatishning asosiy shartlaridan biridir.

Yozuv qurollari va ulardan foydalanish

O'quvchilarda yozuv malakalarini hosil qilishdan avval ularni sifatli yozuv qurollari bilan to'liq ta'minlash talab etiladi. Yozuvlarning chiroyli bo'lishi ko'p jihatdan yozuv quroliga bog'liqdir. Bolani maktabga kelgan kundan boshlab

yozuv quollaridan to'g'ri foydalanishga va uni ozoda saqlashga o'rgatish lozim.

O'quvchilarning yozuv quollarini muntazam tekshirib borish har bir o'qituvchining muhim vazifasidir.

Dastur talabi bo'yicha 6 yoshli birinchi sinf o'quvchilari uchun «Yozuv daftar»lari tavsiya etilgan bo'lib, unda qiya chiziqlar orasidagi masofa 30 mm va qiya chchiziqlarsiz kichik xarflar yoziladigan parallel chiziqlar orasidagi masofa 4 mm ta teng bo'lgan ikki chiziqli daftar tavsiya etiladi. Bunda daftarning qiya chiziqlari 65 gradusga teng bo'lishi lozim.

Ikkinchi sinfda o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab va III-IV sinflarda parallel chiziqlar orasidagi masofa 8 mm ga teng bir chiziqli daftar tavsiya etiladi va quyidagi talablar qo'yildi:

1. Daftarga toza va aniq yozish;
2. Davtarning muqovasidagi yozuvlar yagona talab asosida yozilishi, unda daftar qaysi fan uchun tutilganligi (ona tili, matematika), nechanchi sinf, maktabining nomi va nomeri, o'quvchining ismi va familiyasi ko'rsatib o'tilishi kerak;
3. 1 sinfda (1 sinfning birinchi yarim yilligida) o'quvchilarning daftarlari muqovasiga o'qituvchi tomonidan yoziladi.
4. Har bir daftarda xoshiya qoldirilishi kerak.

1-sinfda yozuv va matematika daftarlari oy va kun yozilmaydp, ikkinchi, uchinchi to'rtinchi sinflarda esa arabcha raqamlar bilan ko'rsatilib, oy esa hraflar bilan to'liq yoziladi.

5. Ikkinchi sinfning ikkinchi yarmidan boshlab har bir mashqning nomeri, maqsadi, qayerda bajarilganligi (sinfda yoki uyda) yozib qo'yiladi.
6. Mashqni bajarishda xat boshidan yozish qoidalariga qat'iy rioya qilish talab etiladi.
7. Sarlavxa bilan kun va oy orasida, mashqning sarlavxasi bilan matn orasida chiziq tashlamay yoziladi, ammo ikki xil mashq bajarishda birinchi mashqning oxirgi qatori bilan yangi mashqning sarlavxasi o'rtasida ikkita chiziq tashlab yoziladi.

O'quvchi daftardagi yo'l qo'ygan xatosini tuzatish uchun quyidagi talablarni amalga oshirishi kerak.

Noto'g'ri yozilgan harfning ustidan ingichka qiya chiziq tortib qo'yishi, ayrim noto'g'ri yozilgan bo'g'in yoki so'zlar ustidan o'chirish, bo'yab qo'yish, qavs ichiga olib qo'yish mumkin emas.

9. Harf va bo'g'inlarning tagiga chizishda chizgichdan foydalanish yoki juda ehtiyotkorlik bilan chizish lozim. O'quvchilarning yozuv daftarlari muntazam ravishda tekshirilib borilishi, xato yozilgan harf va harf elementlari daftaming hoshiyasida ko'rsatilishi kerak. Birinchi sinfda va ikkinchi sinfning birinchi yarmida o'quvchilarga baxo ball tariqasida qo'yilmaydi, ammo og'zaki rag'batlantirib o'tiladi.

Hozirgi kunda maktablarning talabi bo'yicha o'quvchilarga quyidagi yozuv qurollari tavsiya etiladi:

1. D a f t a r. Daftar o'quvchilar uchun asosiy yozuv quroli bo'lib, u sifatli qog'ozdan ishlangan, silliq va chiziqlari aniq ko'rinib turadigan bo'lishi kerak.

2. Bosma qog'oz. Yozuv jarayonida bosma qog'ozdan foydalanishni unutmaslik lozim. Bosma qog'ozdan foydalanish yozuvning buzilishiga yo'l qo'ymadi. Ammo undan faqat daftarning ikkinchi betiga o'tayotganda ko'proq foydalaniladi. O'qituvchi har bir o'quvchining daftarida bosma qog'oz bo'lishiga erishmog'i lozim.

3. A v t o r u c h k a. Boshlang'ich sinflarda yangi dastur talabi bo'yicha o'quvchilarga ikki xil avtoruchkada yozish tavsiya etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tavsiya etiladigan avtoruchkalarning yo'g'onligi ularning qo'l barmoqlariga mos bo'lib, haddan tashqari yo'g'on yoki ingichka bo'lmasligi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari sharikli avtoruchkalardan ham foydalanishlari mumkin. O'quvchilarga har ikkala turdagi avtoruchkadan foydalanish qoidalarini o'rgatish zarur. Avtoruchkalardan foydalanish haqida alohida to'xtalib o'tamiz.

P y e r o. Agar avtoruchkaning perosi ishdan chiqsa yoki sinib qolsa uni shu turdagi avtoruchkaga mos pero bilan almashtirish lozim. Kundalik yozuv mashqlarini bajarib bo'lgandan so'ng avtoruchkaning perosini yaxshilab artib qo'yilsa, u yaxshi saqlanadi.

5. S i y o h. O'quvchilar yozadigan avtomchka uchun faqat binafsha yoki to'q xavo rangdagi siyoxlar tavsiya etiladi. O'qituvchilar uchun esa mashq namunalarini ajratib ko'rsatishmaqsadida qizil rangdagi siyox tavsiya etiladi.

6. P y e r o t o z a l a g i c h. Pero tozalagichdan foydalanish o'quvchilar daftarini toza saqlashning muhim omillaridan biridir. Ayniqsa sharikli avtoruchkada yozadigan o'quvchilarga u juda zarurdir. Sharikli avtomchka ham yuqoridagi tartibda tushuntirilib, uning qismlari bilan tanishtirish lozim. Uning tuzilishi ancha sodda bo'lib, asosiy qismlari sterjen, siyoxli naycha, qopqoq avtoruchkaning asosiy qismlaridir.

So'ngra o'qituvchi avtoruchkaga siyox solish qoidasini amaliy ko'rsatib beradi. O'quvchilar diqqat bilan uni kuzatib turadilar. Agar o'quvchi peroli avtoruchkadan foydalansa, uni har kuni uyda siyoh bilan to'ldirib kelishi lozim, ammo unga Haddan tashqari ko'p siyoh tortmaslik kerak, aks holda pero juda yo'g'on yozishi mumkin. Shuning uchun sinfda 1-2 shisha siyoh va ortiqcha avtomchka saqlash lozim.

Birinchi sinf o'quvchilarining avtoruchkasiga o'qituvchining o'zi siyoh to'ldirib beradi.

Avtomchka o'quvchilarni yozuvga o'rgatishda asosiy yozuv quroli bo'lgani uchun unga alohida e'tibor berish talab etiladi.

Daftardan to'g'ri foydalanish.

Biz yuqorida, asosan, daftar uchun qo'yiladigan umumiy talablarni aytib o'tdik. Endi undan har bir sinfda qanday to'g'ri foydalanish haqida to'xtalamiz.

O'quvchilarning daftarlariga qo'yiladigan asosiy talablardan biri ularning tashqi ko'rinishi bir hilda bo'lishiga erishishdir. Daftarning muqofasiga husnixat qoidalariga amal qilgan holda yozish shart. Ayrim boshlang'ich sinf o'quvchilari

daftarning muqovasiga qo'shimcha turli qog'ozlarni o'rnatadilar, aksincha, uning o'rniga muqovani toza tutishga o'rgatish lozim.

Birinchi sinf o'quvchilarining «Yozuv daftar»lari sinfda saqlanishi lozim, uni uyga berib yuborish man etiladi.

O'quvchilarning daftarlari o'qituvchi tomonidan muntazam ravishda tekshirilib borilishi kerak. Daftarni toza tutgan va chiroyli yozgan o'quvchilarni rag'batlantirib borish, ularning daftarlari ustiga alohida ajralib turishi uchun «yulduzcha» yoki «bayroqcha»lar qo'yib berish mumkin. Qaysi o'quvchining daftarida yulduzcha yoki bayroqda bo'lsa o'sha o'quvchining daftari namunali hisoblanadi. Rag'batlantirishning bunday turidan 1 va 3 sinflarda ham foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinflarda harflarni 65 gradus qiyalikda yozish asosiy rol o'ynaydi. O'quvchilarga harflarning qiyaligini to'g'ri saqlashga o'rgatishdan oldin daftarni parta ustiga to'g'ri qo'yishni o'rgatish lozim. Daftarning parta ustida noto'g'ri turishi gigiyena qodilarining buzilishiga sabab bo'ladi, chunki yozuvning qiyaligi daftarning holatiga qarab belgilanadi. Agar daftar ko'rsatilgan qiyalikda tursa, yozuv to'g'ri yoziladi. Agar, daftarning holati o'zgarsa, yozuvning ham qiyaligi o'zgaradi.

Daftar yozuv bilan to'lib borgan sari daftar yuqoriga surib boriladi. Cho'p qo'l bilan esa daftarning yuqori tomoni bosib turiladi. Yozuv darslarida daftarning parta ustiga qo'yish holatini to'g'ri tashkil etish birinchi galdagi vazifadir.

Buning uchun sinf parsatining ustiga ikki o'quvchining har biri ingichka

qiya kontrol chiziq chiziladi. Bu chiziqning pastki uchi o'quvchilarning chap ko'kraklari o'rtasiga to'g'ri bo'lib, parta qopqog'iga nisbatan 65 gradus qiya qilib chiziladi. Natijada hamma o'quvchilarning oldida (partada) kontrol chiziqlar bo'ladi. Endi o'qituvchi o'quvchilarning davtar chetini yoki o'rtasini shu kontrol o'quvchilarning daftar chetini yoki o'rtasini shu kontrol chizig'ida tekis qilib qo'yishlariga erisha olsa bas. Chiziqlar to'lib borgan sari daftarni shu chiziq bo'ylab yuqoriga ko'tarib borish lozim.

Agar daftarning chap beti to'lsa, daftarning buklanadigan yeri kontrol chiziqda to'g'irlab olinadi va o'ng betiga yozishga o'tiladi.

Bu usuldan ko'proq bir chiziqli daftarga yozishda keng foydalanish mumkin. Undan tashqari, bunday kontrol chiziqlar daftarni buklashdan saqlaydi. Chunki ba'zi o'quvchilar o'ziga qulaylik tug'dirish maqsadida daftarni buklab yozadilar. Albatta, daftar hoshiyasiga ham e'tibor berish lozim, chunki daftarning chetida qoldirilgan joy yozuvning tekis chiqishiga, so'zlarni bo'g'inlarga ajratishga ayrim noto'g'ri yozilgan harf va uning elementlarini to'g'ri yozib ko'rsatishga imkon beradi.

O'quvchilarning ishlarini baxolashga alohida e'tibor berish, ularni qilgan xatolariga iqror qilish hamda tegishli ko'rsatmalar berib borish lozim. O'quvchilarning baxosi bajarilgan ishning tagiga qo'yilishi lozim. Ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi sinf o'quvchilarining daftarlariga «ko'rildi», «xato» kabi noaniq so'zlarni yozmay, «chiziqdan yoz», «xarflar orasidagi masofani to'g'ri saqla», «harflarni bog'lab yoz» kabi aniq ko'rsatmalar berilishi kerak

o'quvchilarning xatolarini aniq ko'rsatmay turib, ularning baxolarini pasaytirish mumkin emas.

O'quvchilarning husnixatiga bo'lgan kiziqishlarini o'stirish maqsadida maktab bo'yicha eng yaxshi tuilgan daftarlarni yig'ib ko'rgazma tashkil etish daftarni toza tutishning muhim omillaridan biridir. Ko'rgazmada faol qatnashgan o'quvchilarni rag'batlantirib, boshqa o'quvchilarga namuna qilib ko'rsatish lozim.

Sinf doskasidan foydalanish.

Maktablar uchun chiqarilgan sinf doskasi qora yoki to'q yashil randa bo'lishi lozim. Sinf doskasining yuzi tekis bo'lib, juda silliq ham bo'lmasligi lozim, aks holda bo'r doskada sirpanib o'zuvning sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Sinf doskasini ikki turga bo'lish mumkin: biri domiy devorga osig'liq turadigan doska, ikkinchisi tik o'q atrofida aylanadigan ko'chma doska. Bunday doskaning qulay tomoni shundaki, uni derazadan tushayotgan yorug'ga qarab burish mumkin. Bunday doskachalarni mehnat darslarida yuqori sinf o'quvchilari ham yasab berishlari mumkin. Sinf doskasi linoleumdan yoki taxtadan yasalishi mumkin. Linoleumdan yasalgan sinf doskasi sifatli hisoblanadi, chunki taxtadan yasalgan doskalar xar yili bo'yalib turiladi. Natijada bo'yoqlar qatlami hosil bo'lib, doskaga yozish vaqtida bo'r sirg'anib ketaveradi.

Sinf doskasi qoida bo'yicha eniga 1,200 mm, uzunligi 3000 mm bo'lishi lozim.

Sinf doskasining chetiga raqamlar qo'yilgan bo'lib, pastki qismida esa bo'r va latta uchun joy bo'lishi shart.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun doska poldan 85 sm yuqoriga o'rnatilgan bo'lishi lozim. O'quvchilarga yozuvlarni yanada yaqqolroq ko'rsatish uchun sinf doskasini balandroq qo'yish ham mumkin. Ammo bunda doskaning tagiga balandligi 16 sm, eni 1 metr, uzunligi esadoskaning uzunligi bilan ting bo'lgan taxta qo'yilishi lozim.

Doskaning tagiga bo'r maydalarining to'kilmasligi uchun pastki ramkaning ustiga eni 5-6 sm li taxtacha o'rnatilishi, chap tomonida esa bo'r turishi uchun quticha maxkamlanishi maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunda ko'pchilik maktablarimizda uch tabaqali harakatlanuvchi ochilib yopiladigan doskalar ham keng o'rin olmoqda. U doska maktablarimiz uchun juda qulay bo'lib, uni yuqoriga ko'tarish, pastga tushirish mumkin. Bunday doskalar har bir sinf o'quvchilarining bo'yiga moslashtirish uchun juda qulaydir. Undan tashqari, bir tabaqasini yozuv daftariga, ikkinchi tabaqasini matematikaga moslab chizib qo'yish mumkin.

Sinf dokasi devorning o'rtasiga o'rnatilgan bo'lib, yorug' chap tomondan tushib turishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qiydigan sinflardagi doskalar yozuv darslari uchun moslashtirilib, kataklarga ajratilgan bo'lishi, yozayotganda qimirlamasligi lozim. Agar sinf doskasi qora rangda bo'lsa, oq rangli bo'yoq bilan, agar doska to'q yashil rangda bo'lsa, qora bo'yoq bilan kataklar chiziladi. Sinf doskasiga kataklar chizish vaqtida, albatta, moyli bo'yoqdan foydalanish kerak.

Yozuv mashg'ulotlarida doska bilan bir qatorda bo'r muhim rol o'ynaydi.

3. Bo'r yumshoq nam bo'lmasligi kerak. Bo'r 15x15 mm li kvadrat shaklida bo'lib, uzunligi 50 mm dan oshmasligi yoki 30 mm dan kam Uchinchi gruppaga: o, a, b_r, yu, ya, d, f.
4. To'rtinchi gruppaga: ye, e, ch, o'_r v, ', .
5. Beshinchi gruppaga: e, h, j, q, g'_r q.

Bosh xarflar gruppasi:

1. Birinchi gruppaga: I, SH_r CH, S.
2. Ikkinchi gruppaga: L, A, M, YA.
3. Uchinchi gruppaga: O, S, E, H, X, J.
4. To'rtinchi gruppaga: Z, YE, E.
5. Beshinchi gruppaga: U, O', N, Q, S.
6. Oltinchi gruppaga: G, G', P, T, B.
7. Yettinchi gruppaga: R_r V, YU, F, D.

Harflarga o'xshash raqamlar shakl jihatdan kattaligini ham hisobga olib quyidagi gruppalariga ajratiladi:

1. Birinchi gruppaga: 1, 4, 7
2. Ikkinchi gruppaga: 6, 9, 0.
3. Uchinchi gruppaga: 2, 3, 5, 8.

Genetik metod bilan to'g'ri ish olib borish uchun har bir o'qituvchi kichik va bosh harflarni gruppalariga ajratish bilan birga, uning qanday elementlardan tuzilganligini va ularning nomlarini yaxshi bilishi amalda qo'llay olishi lozim.

4-MAVZU: YOZUV SIFATINI SHAKLLANTIRISH.

RE J A:

- 1 .Harflarning shaklini to'g'ri yo'zish ga o'rgatish.
- 2.Harf elementlarini va yozuv jarayonini tahlil qilish.
- 3.Kichik harflar elementi.
- 4.Bosh harflar elementi

TAYANCH SO ZLAR:

Har bir harfning shaklini ongli ravishda egallash, ayniqsa 1-2 sinf larda juda muhimdir.Bu davrda o'quvchilarda harflarni ko'rib, eslab qolish va chiroyli yozish qobiliyatlari tarkib topadi.

Har bir harf uchun xarakterli bo'lgan asosiy va yordamchi ulash elementlarini bir -biridan farqlash;harflarning bir - biriga nisbatini to'g'ri aniqlash ;har bir harfning yozilish qoidalariga(qayerdan boshlash, qayerda burish, tugunchaklarni boglash va x.)amal qilish; to'g'ri va no'to'g'ri yozilgan harflarning arqini ajratish. va ulardagi hatolarni tuzatish.

O'qituvchi doskada shunday elementlar ishtirok etgan kichik i, sh, n harflarini yozib ko'rsatadi. O'quvchilar esa daftarlarida har bir harfni bir qatordan yozib mashq qiladilar. O'qituvchi sinfni aylanib chiqib o'quvchilarning yozuvlarini kuzatib boradi va o'quvchilarning yozuvlarini qanday xatolarga yo'l qo'yganlarini hisobga oladi. Shundan so'ng o'qituvchi bir necha o'quvchi yo'l qo'ygan tipik

xatolarni doskada yozib ko'rsatadi va bolalardan uning asosiy kamchiligi nimada ekanligini so'raydi..

O'quvchilar o'z xato va kamchiliklarini faqat doskada emas o'z daftarlarida yozishlari muhimdir. Ba'zi bir o'quvchilar o'z xatolarini sezmaydilar, shuning uchun oquvchilarga o'zaro bir birlarini daftarlarini tekshirtirish ham yaxshi natija beradi.

Ayrim o'quvchilarga esa o'qituvchining o'zi daftarga yozib ko'rsatishi lozim. Bunday o'quvchilar o'qituvchining qo'l harakatiga qarab turib o'z xatolarini tuzatishlari mumkin. Ba'zi hollarda o'qituvchi harflarning shakli haqidagi tasavvurni kengaytirish uchun ruchkani havoda mashq qildirib ko'rsatishi ham mumkin. O'qituvchilar chap qo'llarini parta ustiga qo'yib, o'ng qo'llari bilan ruchkani yuqorigako'targan holda, o'qituvchining doskadagi harakatini havoda bajaradilar.

bo'lmasligi lozim. Bunday bo'rni ushlash qulay bo'lib, yozishga osonlik tug'diradi. Qo'lni toza tutish maqsadida bo'rning yarmigacha qog'oz o'raladi.

Bo'rni bosh, o'rta hamda ko'rsatkich barmoq bilan ushlanadi va yozish vaqtida ko'rsatkich barmoq bilan bosib turiladi. Doskada harf va uning elementlarini yozib ko'rsatishdan oldin bo'rning uchini tekislab, yozishga moslab olish zarur.

Husnixat mashqulotlarida kichik va yumaloq shakldagi bo'rlardan foydalanishga ruxsat etilmaydi, chunki u tegishli chiziqlarni bermaydi va har xil qalinlikda yozadi.

Bo'rni to'g'ri ushlab qoidalariga amal qilishga o'rgatib borish lozim. Ayrim o'quvchilar bo'rni besh barmoq bilan ushlab noto'g'ri yozadilar. Bunday o'quvchilarning qo'lidan ushlab, mashq qildirish zarur.

O'quvchilar yozuvchining sifati ko'p jihatdan yuqorida ko'rsatib o'tilgan omillarga bog'liqdir.

Yozuv sifatini shakllantirish.

Ayrim o'quvchilarning yozuvlari toza, aniq va chiroyli bo'lib, bunday yozuv kishiga quvonch bag'ishlaydi, ammo ba'zi o'quvchilarning yozuvlarida esa xarflar qing'ir-qiyshiq va xunuk bo'lib o'qishga qiyinchilik tug'diradi.

Shuning uchun husnixat va ona tili darslarida yozuv sifatini shakllantirish uchun turli imkoniyatlardan foydalanish lozim.

Yozuvning sifatini shakllantirish deganda, biz uning aniq va toza, bir xil qiyalikda va balandlikda bo'lishini, bir tekis silliq yozilishini tushunamiz. O'quvchilarda bu sifatlarni shakllantirish uchun har bir o'qituvchini quyidagi ko'rsatmalarga amal qilishi lozim:

1. Yozuvga o'rgatishning birinchi kunidan boshlab harflarning shakllarini takomillashtirib borish.
2. Harf elementlari va harflarni to'g'ri bog'lab yozishga o'rgatish.
3. Yozuvning bir tomonga qiya qilib yozish qoidalarini takrorlash va takomillashtirish.
4. Har bir qatordagi harflarning bir xil balandlikda bo'lishiga erishish.
5. Harf elementlari, harflar va so'zlar orasidagi masofalarni bir hilda saqlash.

6. Butun sinfdagi o'quvchilarning bir xil tezlikda ravon qilib yozishlariga erishish.

Yozuvning bir maromda chiroyli va ravon bo'lish yo'llarini topish.

Harflarning shaklini to'g'ri yozishga o'rgatish.

Harflarning shakli ustida ishlash husnixatga o'rgatishning asosiy shartidir. Chunki har bir harfning aniqlanishi yozuvning aniq va ravon bo'lishiga bog'liq.

Birinchi sifning oxiriga borib, hamma o'quvchilar harflarning shakli haqida tasawurga ega bo'lishlariga qaramay, ayrim harf yoki elementlarning shaklini unutib qo'yadilar. Ayniqsa, 3-4 sinflarda alohida husnixat darslari bo'lmasligi sababli ko'p harflarning shaklini buzib yozadilar bir harfni ikkinchisi bilan almashtirib yuboradilar.

Shuning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi doimo harflarning shaklini tuzatish ustida ish olib borishi lozim.

Har bir harfning shaklini ongli ravishda egallash (ayniqsa 1 va 2 sinflarda) juda muhimdir. Bu davrda o'quvchilarda harflarni ko'rib, eslab qolish va chiroyli yozish qobiliyatlari tarqib topadi, harflarning shaklini ongli ravishda egallash uchun quyidagilar talab qilinadi:

Namuna tarzida husnixat kitobida berilgan kichik sh harfining yozilish jarayonini eslatib o'tamiz.

Kichik sh harfi uchta tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi elementdan iborat bo'lib, har bir element bir xil qiyalikda yozilishi lozim. Bu yerdagi bog'lovchi elementlar ham asosiy elementga nisbatan bir oz qiyaroq bo'ladi.

O'qituvchi doskada shunday elementlar ishtirok etgan kichik i, sh, n harflarini yozib ko'rsatadi. O'quvchilar esa daftarlarida har bir harfni bir qatorda yozib mashq qiladilar. O'qituvchi sinfni aylanib chiqib, o'quvchilarning yozuvlarini kuzatib boradi va o'quvchilarning qanday xatolarga yo'l qo'yganliklarini hisobga oladi. Shundan so'ng o'qituvchi bir necha o'quvchi yo'l qo'ygan tipik xatolarni doskaga yozib ko'rsatadi va bolalardan uning asosiy kamchiligi nimalar ekanligini so'raydi.

O'quvchilar o'z xato va kamchiliklarini faqat doskada emas, o'z yozuvlarida ham sezishlari muhimdir. Ba'zi bir o'quvchilar o'z xatolarini sezmaydilar, shuning uchun o'quvchilarga o'zaro bir-birlarining daftarlarini tekshirtirish ham yaxshi natija beradi. Ayrim o'quvchilarga esa o'qituvchining o'zi daftarda yozib ko'rsatishi lozim. Bunday o'quvchilar o'qituvchining qo'l harakatiga qarab turib o'z xatolarini tuzatishlari mumkin. Ba'zi xollarda o'qituvchi harflarning shakli haqidagi tasavurni kengaytirish uchun ruchkani xavoda mashq qildirib ko'rsatishi ham mumkin. O'quvchilar chap qo'llarini parta ustiga qo'yib, o'ng qo'llari bilan ruchkaniyuqoriga ko'targan holda, o'qituvchining doskadagi harakatini havoda bajaradilar. Yaxshi yozgan o'quvchilarni rag'batlantirib, ularning daftarlarini sinfda namoyish etib ko'rsatish lozim. Ammo xunuk yozgan ba'zi o'quvchilarni esa butun sinf oldida uyaltirmaslik xato va kamchiliklarini o'ziga mustaqil tushuntirish kerak.

Birinchi sinfda alifbe davri tugagandan so'ng ham ayrim o'quvchilar ba'zi harflarning yozma shaklini unutib qo'yadilar. Shuning uchun husnixat darslarida

ayrim kichik b_F v, d, r_F u, u_r j, q_F s, f, s_r x kabi murakkab harflarni yozdirib mashq qildirish lozim.

Harf elementlarini va yozuv jarayonini tahlil qilish.

Dastlab harf elementlarini tahlil qilishda alfavitdagi yozma shakldagi harflarning xususiyatlari hisobga olinar edi. Bu narsa alfavitdagi barcha kichik va bosh harflarni majburiy ravishda elementlarga ajratib yozishni talab etar edi. Endilikda esa bu qoida eskirib, o'rniga iloji boricha qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozish umumiy qoidaga aylandi.

Harflarni bir butun shaklda qo'l harakatini uzmay yozishga o'tilgan taqdirda ham o'qitishning boshlang'ich davrlarida, bolalarga tushunarli bayon etish uchun, o'qituvchi bir harfning nechta elementdan tuzilganligini va ularning nomini yaxshi bilishi lozim.

Kichik xarflar elementi

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan elementlardan o'qituvchi faqat harflarning shaklini tahlil qilib yozdirish vaqtida foydalanishi mumkin. Ammo harflarning elementlarini surunkali ravishda yozdirib mashq qildirish mumkin emas.

Harflarni elementlarga bo'lib tahlil qilishda, dastlab asosiy elementlar yozilishi hamda bog'lovchi qo'shimcha elementlar ham eslatib o'tilishi lozim. Ko'pchilik harflarning asosiy elementlari esa, aksincha, pastdan yuqoriga qarab yurgizish uchun moslashtirilgan. Bunday elementlarni bog'lovchi chiziqlar nisbatan mumkin.

Ammo yozuv mashqlarini bajarishda asosiy va yordamchi elementlar qo'l

harakatini uzmasdan bog'lab yoziladi.

Harf elementlarini bog'lab yozish vaqtida o'quvchilarga ruchkani yuqoridan pastka yurgizish zarurligini eslatib turish lozim.

Harflarning asosiy elementlarini mashq qildirishni alifbedan keyingi davrda ham davom ettirish mumkin.

Buning uchun o'qituvchi quyidagiga o'xshash mashqlarni o'tkazishi lozim:

Harflar bilan yordamchi chiziqlarni yonma-yon mashq qildirish o'quvchilarga harflarning qiyaligini to'g'ri saqlab yozishga yordam beradi.

Harf elementlarining o'xshashligiga, yozish jihatdan sodda va murakkabligiga qarab, alfavitdagi barcha harflarni gruppalariga ajratib yozishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Harflarni bunday gruppalariga bo'lib yozdirishni genetik usul deb ataladi. Genetik usuldan foydalanish, asosan 2-sinfdan boshlab amalga oshiriladi.

Bu usulda harflar bilan bir qatorda raqamlarni gruppalariga ajratib yozish tavsiya etiladi.

Kichik harflar gruppasi:

1. Birinchi gruppasi: i, sh, p, t, r, u, g.
2. Ikkinchi gruppasi: i, u, l, m, s, n, g'.

5-MAVZU: CHIROYLI YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.

Reja:

1. Chiroyli yozuvga o'rgatishning asosiy usullari haqida ma'lumot.
2. O'quvchilarga yozuv qoidalarini tanishtirish.
3. Namunaga qarab yozish va namunaga qarab ko'chirib yozish usullari.
4. Nusxa ko'chirish va tasavvur orqali yozish usullari.
5. Harflarning shakllini tahlil qilish usuli.
6. Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish usuli.
7. Sanoq ohang usuli.
8. Xatolar ustida ishlash usuli.

Tayanch so'zlar:

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun zarur bo'lgan yozuv usullari va ularning darslar davomida olib borilishi. Har bir harf namunasi doskada, havoda, yozuv daftarlarida, qo'l va barmoq harakatlari orqali og'zaki yoki yozma holda o'rgatilishi.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
6. G'apporova va boshq. "1-2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999 6.Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999 7.Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999 8.Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999

Namunaga qarab yozish usuli.

Chiroyli yozuvga o'rgatishning eng asosiy usullaridan biri harflarning

shaklini namuna qilib ko'rsatish va yozdirishdir. Har bir harf namunasi doskada barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o'quvchilarga daftarga alohida- alohida ko'rsatib berilishi lozim. O'quvchining vazifasi esa doskada eslab qolgan shakllarini (harf, bo'g'in, so'zlar) o'z daftarlarida to'g'ri aks ettirishdir.

Doskada yozib ko'rsatilayotgan har bir harf barcha o'quvchilarga aniq ko'rinib turishi shart. , ayrim o'quvchilar ko'ra olmagan bo'lsalar o'qituvchi qaytadan takrorlab ko'rsatishi lozim. Ayniqsa, yangi harf yoki ularning bog'lanishini ko'rsatish vaqtida qayta- qayta takrorlash juda muhimdir.

O'qituvchi tominidan har bir harf yoki harflarning bog'lanishi, og'zaki yoki doskada tushuntirish orqali qayerda qo'l harakati boshlanadi, qayerda qo'l harakati buriladi va qayerda qo'l harakati uzish talab etiladi.

NUSXA KO'CHIRISH USULI.

Bu metodni harf shaklini to'g'ri tasavvur eta olmagan, yozishda daftar chiziqlaridan pastga tushib yoki chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llash mumkin. Masalan, bir o'quvchi katta B harfini yozishda xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, o'qituvchi ularni nuqtalar bilan ifodalab daftarga qalamda yozib ko'rsatadi, o'quvchi esa uning ustidan siyoh bilan yurgizib chiqadi. Bu usul o'quvchining shu haqidagi tasavvurini kengroq shakllantiradi. Bu usulning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy jihatlari ham bor. Bunday mashqlar faqat qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi xolos. Uzoq muddat bunday usulda yozgan bolalar harflarning shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda

qiynaladilar.

TASAVVUR ORQALI YOZISH USULI.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar bilan bir qatorda, bolalarga tasavvur qilish orqali havoda harflarning shaklini yozdirib mashq qildiriladi. O'qituvchi doskada yozib ko'rsatgan harf yoki bog'lanishlarni, o'quvchilarga qanday qilib yozishni, ruchkani havoda harakatini ko'rsatib, o'quvchilar tasavvur hosil qilganlaridan so'ng daftarga yozishga ruxsat etadi. Bunday mashqlar o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi hamda jismoniy mashqlarni ham bajarish imkonini beradi.

Ammo o'qituvchi bu usuldan foydalanishda sinfdagi barcha o'quvchilarning qo'l harakati qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini tekshira olmaydi, bir necha o'quvchinigina kuzatib tegishli ko'rsatma bera olishi mumkin.

Harf va ularning elementlarini tahlil qilishni turlicha amalga oshirish mumkin.

Harflarni elementlarga ajratib tahlil qilish, har bir harfning necha elementdan tuzilganligini, qanday shaklga ega ekanligini, bu elementlar boshqa harflar bilan bog'lanishida qanday ko'rinishga ega bo'lishini o'quvchilar tasavvur etadilar. Ammo soddalashtirilgan harflar alfaviti kun harflarni elementlarga ajratmay, bir butun shaklda yozishni tavsiya etadi. Masalan, kichik v va b harflari hech qanday elementlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi.

Ayrim harflar bir necha elementdan tashkil topgan bo'lib, ular bir butun shaklda yoziladi, ammo o'qituvchi uning nechta elementdan iborat ekanligini

faqat eslatib o'tishi mumkin. Masalan, kichik 1 va m harfining birinchi elementi bir xil shaklga ega, ammo kichik harfda bitta tagi ilmoqli kichik tayoqcha bo'lsa, kichik sharfida ikkita tagi ilmoqli tayoqcha bor.

Bu yerda faqat o'qituvchi tomonidan harflarning pochta elementdan tashkil topganligi eslatib o'tiladi, xolos. Yozida esa bu harflar qo'l harakatini uzmasdan yozishni talab etadi. 6. Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish usuli. Chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish, yozuv malakasining to'g'ri shakllanishiga yaqindan yordam beradi.

Chiroyli yozuv qoidalarini ixcham va tushunarli qilib bayon etish lozim. Shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, birinchi sinfda dastlab to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlash, daftarni to'g'ri holatda qo'yish kabi talablar asosida so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash so'zlarda harf elementlari va harflarning oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab ochish qoidalar kelib chiqadi.

Ikkinchi sinfdan boshlab chiroyli yozish malakasini o'rgatishda yozuv texnikasiga oid bo'lgan kichik bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish harf va 4-5 harfdan iborat so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozish tez va toza yozish kabi qoidalar talab etiladi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir qoida, o'zining aniq mazmuniga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchi har bir qoidani asta-sekin, o'z o'rnida o'rganib borishi lozim. Masalan, dastlab yozuvning qiyaligini tag'ri saqlash qoidalarini talab etilgan bo'lsa, bu alifbegacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bolalar qiya chiziqlarning

yaxshi bilib olganlaridan so'ng bu qoidalarni harf va so'zlarni yozishda qo'llaydilar.

Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng, harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalari o'rgatiladi. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rgatiladi.

Chiroyli yozuv deganda biz toza, aniq chiziqlar bo'yicha, husnixat namunalarida ko'rsatilgandek yozilgan xatni tushunamiz.

Uchinchi sinfdan boshlab esa qoidalarga yana qo'shimcha tez va toza yozish qoidalari kiritiladi. Ammo har bir qoidani, har darsda bezor qiladigan darajada takrorlash yaramaydi, aks holda, ongli ravishda o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar o'z aksini topishi mumkin. 7. Sanoq-ohang usuli.

Bu usuldan foydalanishda o'qituvchi harf va lining elementlarini sanash orqali yozdirib tushuntiradi. Bu usulni ayniqsa, savod o'rganish davrida keng qo'llash mumkin.

Sanoq-ohang usulining afzalligi shundaki, birinchidan, harflarning tekis yozilishini ta'minlaydi va harf elementlarining tushib qolishiga yo'l qo'ymaydi; ikkinchidan, sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchilar bilan barobar yozishga undaydi; uchinchidan, o'quvchilarga harakatlarni aniq va dadil bajarishni o'rgatadi; to'rtinchidan, sinfdan darsni jonlantiradi.

Ammo bu usuldan butun dars davomida foydalanish tavsiya qilinmaydi, chunki o'quvchilar charchab, yozuv sifatini pasaytirib yuborishlari mumkin.

Sanoq ohang usulini qo'llashda, asosan, harflarning asosiy elementi «bir», «ikki», «uch» deb sanab boriladi, yordamchi ulash elementi esa «va» deb ataladi.

Masalan, kichik sh harfini yozishni quyidagicha mashq qilish mumkin: Sanoq-ohang usulini qo'llashda harf yoki element awal sanoqsiz yoziladi, so'ngra sanoq bilan yozdiriladi.

Shuningdek bu usul bilan yozishda dastlab sekinroq, keyichalik uni tezlashtirib yozib ko'rsatiladi.

Sanoq-ohang usulidan bo'g'in, so'z va gaplarni yozdirishda ham foydalanish mumkin.

8. Xatolar ustida ishlash usuli.

Bu usulni qo'llashdan maqsad har bir o'quvchi o'z xatosini mustaqilona olishga va uni tuzatishga o'rgatishdir.

O'quvchilarga o'z yozuvlaridagi harflarning to'g'ri yoki noto'g'riligini, qiyaligini, baland yoki past yozilganligini tekshirib chiqish topshiriladi. O'quvchilar navbati bilan o'zlari yo'l qo'ygan kamchiliklarni aytib beradilar, ayrim o'quvchilarga o'qituvchi yordam beradi.

Undan tashqari, o'quvchilar o'z kamchiliklarini yozuv davtarlarida yoki xusnixat kitobida berilgan namunaga qarab taqqoslash oraqali ham tuzatishlari mumkin.

Ko'pchilik o'quvchilarda takrorlangan bir hildagi tipik xatolarni o'qituvchi doskada tahlil qilib, uni qanday tuzatish yillarini ko'rsatib beradi.

Mashq sifatida ayrim harflar doskada noto'g'ri yozib ko'rsatiladi va

ularning kamchiligi nimada ekanligi o'quvchilardan so'raladi. Masalan, kichik u harfini o'qituvchi doskada quyidagicha yozib ko'rsatadi, o'quvchilar esa uning xatosini topadilar. Kichik u harfining tugunchali elementi bir tomonga qiyshayib qolgan, aksinsa, daftarning qiya chizig'iga mos qilib yozish lozim.

6-MAVZU: BIRINCHI SINFLARDA YOZUV TEXNIKASI

QOIDALARINI O'RGATISH.

REJA:

1. O'quvchilarga eng asosiy yozuv texnikasi qoidalarini haqida ma'lumot berish.
2. Harflarni bosimsiz bir tekis yozish.
3. Harflarni elementlarga ajratmay bog'lab yozish.
4. Harf va so'zlarni qatorlarga to'g'ri joylashtirish.

5. Hardlarning qiyaligini to'g'ri saqlash.
6. Harflarni bir hil balandlikda yozish.
7. Harf va so'zlar orasidagi masofani chamalab yozish.
8. Tez va ravon yozishga o'rgatish.

Tayanch so'zlar:

Yozuv mashg'ulotlari asosan boshlang'ich sinflarda sharikli ruchkada bosimsiz yozdirishga o'rgatilishi va bosimsiz yozishning afzalliklari.

Birinchi sinfda o'quvchilar harflarni bir- biriga ulab qo'shib elementlarni ajratmay bog'lab yozishni o'rganishlari.

O'quvchilar tayyorgarlik mashqlarida harf elementlarini qatorlarga to'g'ri joylashtirishlari.

Harf elementlarining o'ng tomonga 65 gradus qiyalikda yozishga o'rgatilishi.

Bir chiziqli daftarga kichik harflarni 3 mm balandlikda bosh harflarni 6 mm balandlikda yozdirishga o'rgatish

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
7. G'apporova va boshq. "1-2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999 6.Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999 7.Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999 8.Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999 9. Abdullayev Y. "Hamrohimi" T. 1997

Shundan so'ng noto'g'ri yozilgan harf tezda o'chirib tashlanadi va kichik u harfi

qoida bo'yicha mashq qildiriladi.

Agar o'quvchilar tomonidan harf laming qiyaligini to'g'ri saqlashda xatolarga yo'l qo'yilgan bo'lsa, ular quyidagicha o'xshash yordamchi chiziqlar orqali o'z-o'zini boshqarishga o'rgatiladi:

Bunday mashqlarni 3-4 sinflarda ko'proq o'tkazish kerak.

Bolalar o'z xato va kamchiliklaridan ko'ra, yonlarida o'tirgan o'rtoqlarining xatosini ko'rsatib boradilar. Shuning uchun o'zaro bir-birlarining xatolarini topish ustida ham mashq olib borish mumkin.

O'zaro bir-birlarining xatolarini topish ustida mashq olib borganda o'quvchilarga mashq, topshiriq va savollar berish kerak ya'ni «harf elementlari qanday yozilgan? Harf va so'zlar orasidagi masofa to'g'ri saqlanganmi? Harflarning qiyaligi to'g'rimi?» va hokazo.

Sinflardan sinfga ko'chgan sari bu mashqlarning savollarini murakkablashtirib borish mumkin.

Biz yuqorida chiroyli yozuv malakasini shakllantirish uchun zarur bo'lgan usullarni ko'rsatib undan bulardan tashqari, har bir o'qituvchi o'zi mustaqil ravishda o'zuv malakasini o'stirish uchun yordam beradigan usullarni topishi va uni amalda qo'llashi mumkin.

O'quvchilarga yozuv texnikasini o'rgatish.

Harflarni elementlarga ajratib tahlil qilishni o'rgatilgandan so'ng, o'qituvchining navbatdagi vazifasi o'quvchilarni yozuv texnikasi qoidalariga bilan tanishtirishdan iborat bo'lishi kerak. Yozuv texnikasi qoidalariga asosan, harflar

qiyaligini to'g'ri saqlash, bosimsiz bir xil qalinlikda yozish, bog'lanishlarni to'g'ri ifodalash kabi vazifalar kiradi. Shu bilan bir qatorda, o'quvchilar uchun eng muhim yozuv qoidalari ham eslatib o'tiladi.

O'quvchilarni assoiy yozuv qoidalari bilan tanishtirmasdan turib, chiroyli yozuvga o'rgatib bo'lmaydi. Shuning uchun qo'lida asosiy yozuv qoidalari bilan tanishtirib o'tamiz.

Harflarni bosimsiz bir tekis yozish.

Yuqorida eslatib o'tkanimizdek avtoruchkada, asosan, bosimsiz yozdiriladi.

Avtoruchkani barmoqlar orasida qattiq siqmasdan erkin va bo'sh ushlash kerak. Matnda uchragan nuqta va tayoqchalarni qo'yishda avtoruchkan bosmasdan sekin va erkin harakat qildirish lozim.

Bosimsiz yozishning afzalligi shundaki, harflarning umumiy ko'rinishi bir tekisda chiroyli bo'lib, tez yozish malakasini shakllantirishda va bog'lab yozishga o'rgatishda osonlik tug'diradi.

O'qituvchi ham doskaga yozib ko'rsatganda bo'rni qattiq ushlamay, bosimsiz bir tekis yozishga harakat qilish kerak.

O'quvchilarga bosim bilan yozilgan matnlarni ko'chirib yozishga ruxsat etmaslik kerak.

O'qituvchi o'quvchilarni birinchi kundan boshlab bosimsiz, bir tekis yozishga odatlatirib borsa, bolalarning qo'li tolmaydi.

Harflarni elementlarga ajratmay yozish.

Birinchi sinfda o'quvchilar harflarning shaklini yozib tugatganlaridan keyin o'qituvchining navbatdagi vazifasi harflarni bir-biriga ulab, qo'shib yozishga o'rgatishdan iborat bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarning o'quv dasturida o'quvchilardan harflarni elementlarga ajratmay, bog'lab yozishlari talab etiladi. Harflarning qo'shib yozilishini ta'minlash uchun ayrim chiziqlar o'z harakati bo'yicha orqaga qaytadi, bu narsa, ayniqsa, cho'zinchoq doira shaklidagi harflarda uchraydi, chunonchi sha, ma, na, lo kabi bo'g'inlar shunday yoziladi:

Bunday qo'shib yozishni ayrim bot harflarda ham uchratish mumkin. Masalan, K bosh harfining yozilishini ko'raylik:

Ko'pchilik bosh harflar kichik harflar bilan qo'l harakatni uzmay, ulab yoziladi. O'quvchilarga harflarni bir-biriga ulab yozish qaytarish namuna sifatida quyidagi tartibda tushuntirish mumkin:

- Bolalar, qarang. Men kichik 1 harfini kichik o harfiga qo'shib yozishni ko'rsataman. Siz mening qo'limning harakatiga qarab turing.
- Kichik d harfining ikkinchi elementini yuqoriga olib chiqib, salgina pastga burib, yana orqaga qaytamiz va kichik o harfini hosil qilamiz.
- Qani, o'quvchilar, kim ko'rsatadi, bu ikkala harfni men qanday qilib qo'shib yozdim?

Bir o'quvchi doskaga chiqib, o'qituvchi yozgan harflar ustidan qo'lni yurgizib ko'rsatadi, qolgan o'quvchilar esa diqqat bilan qarab turadilar. Agar o'quvchi yanglishib qolsa, boshqa o'quvchini chiqarib uning yo'l qo'yogan xatosi

tuzatiladi.

- Qani endi bolalar, bu harflarning qo'shilishi harakatini havoda hammamiz birga qaytaramiz. Hammangiz ruchkangizni oling, boshladik (o'qituvchining o'zi ham bir qaytaradi).

O'quvchilar doskadagi d va o harflarining yozilishiga qarab havoda harakat bajaradilar.

- Endi bolalar bu harflarni daftaringizga ko'chirib yozing. Bir qator ko'chirib yozganingizdan so'ng o'zingizni tekshirib ko'ring. Agar yozayotganingizda qo'l harakati uzilmagan bo'lsa, demak to'g'ri yozayapsiz.

- Endi bu ikkala harfni qo'shib, bir necha qator yozamiz.

O'qituvchi sinfni aylanib chiqib, noto'g'ri yozayotgan o'quvchilarga yordam berishi lozim. Boshqa harf va so'zlarni qo'shib yozishda ham shunday yo'l bilan tushuntirish zarur.

Birinchi sinfda o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab o'quvchilar 4-5 harfdan tashkil topgan so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yoza

oladilar. Ikkinchi sinfdan boshlab esa har qanday murakkab so'zlarni ham bog'lab yozishlari lozim. Ammo ayrim harflar esa qo'l harakatini uzib yozishni talab etadi. Masalan, kichik b harfi o'zidan keyingi harflar bilan bog'lanishda qo'l harakatini uzib yozishni talab etadi. Kichik o harfi ham kichik l, m, ya harflari bilan bog'lanishda qo'l harakatini uzib

yozishni talab etadi. Bunday harflarning bog'lanishiga o'qituvchi alohida e'tibor berishi kerak. Masalan, o'qituvchi doskada shu harflarning bog'lanishiga xos bo'lgan lola, bobo so'zlarini yozib ko'rsatishi mumkin:

Bu harflarning bog'lanishini quyidagi tartibda tushuntirish lozim.

-Qani bolalar, diqqat bilan qarang, bu so'zlarni yozishda qo'l harakatni qayerlarda uzib yozdim?

-Siz kichik o harfidan keyin va kichik b harfidan keyin qo'l harakatini uzib yozdingiz.

- Birinchi o harfidan keyin va qaysi b harfidan keyin qo'l harakatini uzib yozdim?

- Birinchi 1 harfidan na bobo so'zidagi ikkala b harfidan keyin qo'l harakatini uzib yozdingiz.

- To'g'ri, Agar kichik o harfi boshqa harflar bilan yuqori tomondan ulansa qo'l harakati uzilmaydi, past tomondan ulansa, unda qo'l harakatini uzib yozish kerak kichik b harfi ham o'zidan keyin yoziladigan har qanday harf bilan bog'lanishida qo'l harakatini uzib yozishni talab etadi. Yozma harflarda boshqa bunday qo'l harakatini uzib yozishni talab etadigan harflar uchramaydi.

Dastlabki vaqtlarda bog'lab yozilgan harflar ko'zga uncha tashlanmaydi, go'yo ular chalkashib ketayotganga o'xshaydi, ammo asta-sekin ularni to'g'ri bog'lab yozish ishning unumli bo'lishiga yordam beradi. Qo'l harakatini uzmasdan harflarni bog'lab yozish qiyalikni bir hilda saqlashga ham imkon beradi.

Qo'l harakatini uzmasdan harflarni bir-biriga qo'shib yozish qoidalarini har bir sinfda eslatib turish lozim, shundagina boshlang'ich sinflarda tez yozish malakasini o'stirish mumkin.

Harf va so'zlarni qatorlarga to'g'ri joylashtirish.

Yozuvga o'rgatishning dastlabki kunlaridan boshlab harf va so'zlarni qatorlarga to'g'ri joylashtirishga alohida e'tibor berish lozim. Ularga birinchi tayyorgarlik mashqlaridan boshlab (tayoqcha yoki nuqtalarning orasidagi) masofalarni teng saqlashga o'rgatiladi.

Agar o'quvchilar tayoqchalar orasidagi masofani tor qilib qo'ysalar, ularga kengroq qilib yozish tushuntiriladi, aksincha, ular orasidagi masofa haddan tashqari olis bo'lsa, o'qituvchi yaqinroq yozishni o'rgatishi lozim.

Ba'zi bir o'quvchilar to'g'ri tushuntirish uchun so'zlar orasidagi masofani ruchkani yo'g'onligiga teng qilib olish mumkin, degan ko'rsatmalarni beradilar. Bunday tushuncha noto'g'ridir, chunki o'quvchilarning ruchkalari har xil bo'lishi mumkin. Undan tashqari, ruchkani daftar ustiga qo'yib o'lchash ham yozuv qoidalariga ziddir.

Soddalashtirilgan harflar bilan yozuvga o'rgatishning asosiy maqsadi o'quvchilarning chamalash qobiliyatini o'stirish va masofaning mustaqil ravishda aniqlashga o'rgatishdir.

O'quvchilarni chamalashga bir qatorda joylashgan harflarning soni bilan ham o'rgatish mumkin. Masalan, bir qatorga kichik i harfidan 10 ta joylashtirish mumkin, undan kam bo'lsa harflar orasidagi masofalar keng. Ko'p bo'lsa tor

bo'lib qolishi mumkin. Ammo bunday chamalash mashqlarini faqat 1-sinfda o'tkazish mumkin. 2-4 sinflarda esa yozuvning yirik va maydaligiga qarab harflar bir qatorga oz yoki ko'p joylashishi mumkin.

Harflarning qiyaligini to'g'ri saqlash.

Bolalarning yozuvlari har xil qiyalikda bo'lishi mumkin. Agar harflarning asosiy elementlari daftar chizig'iga nisbatan tik holatda (perpendikulyar) qo'yilsa, yozuvning holati ham tik bo'ladi. Harf elementlari o'ng tomonga qiya bo'lib, o'tmas burchak hosil qilishi ham mumkin. Biz o'quvchilarni o'ng tomonga qiya qilib yozishga odatlantirishimiz lozim.

Tik yozuv (noto'g'ri)

Chap tomonga qiya yozuv (noto'g'ri)

O'ng tomonga qiya yozuv (to'g'ri)

O'ng qo'l bilan yozadigan kishilar uchun yozuvning qiyaligi o'ng tomonga moslashtirilishi faqat harflarning shaklini chiroyli qilish uchun emas, yozuvning qulayligi uchun mos keladi. Yozuvning qiyaligini to'g'ri saqlash, qo'l va barmoqlarni ortiqcha zo'riqtirmaydi.

Yozuvning o'ng tomonga qiyaligini saqlash tirsaklarni bir tomonga yaqin yurishi uchun qulay bo'lib, parta ustidagi daftarning to'g'ri holatiga bog'liqdir.

Yozayotganda daftarning holati bir tomonga qiya bo'lishi o'z-o'zidan yozuvning qiyaligini ta'minlaydi.

Yozuvning qiyaligini saqlashda daftardagi siyrak qiya chiziqlar ham katta yordam beradi. Bunday mashq qilishda daftarning holati o'zgarsa ham, yozuvning

qiyaligi o'zgarmasligi mumkin. Shuning uchun qiya chiziqli daftarlardan faqat dastlabki mashqlarni bajarishda foydalaniladi. Qiya shaklda yozishga o'rgatishning o'ziga xos usullari mavjud.

O'quvchilarga dastlab eng sodda shakldagi kichik tayoqchalarni yozdirib mashq qildirish vaqtidayoq tik va qiya tayoqchalarning farqini o'rgatish lozim. Bunday mashqlar o'quvchilarning ongida uzoq vaqt saqlanadi va xatolarning oldini oladi.

Shuningdek yozuvning to'g'ri bo'lishi uchun daftarning qiya holatini ham hisobga olish lozim ekanligi tushuntiriladi. Daftarning parta ustida noto'g'ri turishi gigiyena qoidalarining buzilishiga ham sabab bo'ladi, chunki o'quvchi yozuvning qiyaligini saqlash uchun o'z gavdasini har xil holatda tutishi mumkin.

Daftarning pastki chap bo'rchagi ko'krak o'rtasiga to'g'ri bo'lishi yoki daftarning qiya chizig'i (agar qiya chiziqli daftar bo'lsa) partaning chetiga tik bo'lishi kerak.

Daftarning beti satrlarga to'lib borgan sari yuqoriga surib boriladi. Chap qo'l bilan esa daftarning yuqori tomoni bosib turiladi. Buning uchun sinf partasining ustiga ikki o'quvchining har biri uchun alohida ingichka qiya tekshiruv chizib qo'yiladi. Bu chiziqning uchi o'quvchilarning chap ko'kraklarini o'rtasiga to'g'ri bo'lib, partaning old qirrasiga nisbatan 65 gradus qiya bo'ladi.

Agar daftarning chap beti to'lsa, daftarning buklangan joyi tekshiruv chiziqqa to'g'rilab olinadi va o'ng betiga yozishga o'tiladi.

O'quvchilarda harflarni qiya yozishga o'rgatish malakasini oshirish ancha

murakkab jarayon bo'lib, o'qituvchidan sabr-matонат, katta kuch talab etiladi. O'qituvchi sistemali ravishda turli mashqlar olib borishi, ularning harakatlarini qunt bilan kuzatib borishi lozim. Faqat uzoq muddatli mashqlardan so'ng ko'zda tutilgan maqsadga erishish mumkin.

O'qituvchi tomonidan berilgan barcha ko'rsatmalarga qaramay, ayrim o'quvchilar harflarni har xil qiyalikda noto'g'ri yozadilar. Masalan, kichik b harfini o'ng tomonga qiya qilib yozsalar kichik d harfini chap tomonga haddan ziyod o'girib yozadilar:

Har ikki tomon yuqorida ko'rsatib o'tilgan kamchiliklarni tuzatish uchun o'quvchilarga o'z xatolarini topishga yordam beradigan grafik mashqlar berilishi kerak. O'quvchilarga dastlab bir-ikkita harf yozdirilib, ular orasiga qiya chiziqlar qo'yiladi va to'g'ri chiziqchalarga taqqoslash orqali o'quvchilar o'z xatolarini tushunadilar hamda uni tuzatishga kirishadilar.

Harflarni bir xil balandlikda yozish.

Matndagi harflarning bir xil balandlikda yozilishi chiroyli yozuvga o'rgatishning asosiy shartlaridan biridir. Yozuvda harflarni bir xil balandlikda saqlash ancha qiyin bo'lib, o'quvchi barcha imloga oid malakalarini egallay olmaydi. Shuning uchun 1-sinfdan boshlab siyrak qiya ikki chiziqli daftarga yozdirib mashq qildiriladi, so'ngra siyrak qiya chiziqsiz daftarga va 2-sinfning ikkinchi yarmidan boshlab bir chiziqli daftarga yozdirib mashq qildiriladi.

Birinchi sinf da kichik harflarni 4 mm balandlikda (bu o'lcham daftarning kichik harflar yoziladigan qatorlar orasiga teng) yozdirib mashq qildiriladi, bosh

harflar esa kichik harflarga nisbatan ikki barobar katta qilib yozdiriladi.

Birinchi sinfnining oxirlari va 2-sinfdan boshlab ayrim o'quvchilarda yozuvning maydalashib, qatorlar orasidan pastga tushib borishini ko'rish mumkin. Bu yozuv tezligini oshib borayotganligidan dalolat beradi.

Bir chiziqli daftarga mashq qilishdan oldin, o'qituvchi doskada harflarni bir tekis, ravon yozish qoidalarini mukammal tushuntiradi. Chunki bir chiziqli daftarda harflarning balandligini belgilab turuvchi tekshiruv chiziq nuqta, endi o'quvchi ularni chamalab yozishga o'rganishi lozim.

Masalan, bir chiziqli daftarni teng uch qismga bo'lib, uchdan bir qismida kichik harflarni, uchdan ikki qismida esa bosh harflarni yozish lozim: Kichik va bosh harflar alohida-alohida mashq qildiriladi.

Bir chiziqli daftarga chamalab yozish ancha murakkab, shuning uchun o'qituvchi dastlabki davrlarda o'quvchilarni diqqat bilan kuzatib borishi zarur.

Yozuvdagi kamchiliklar ayniqsa, 3-4-sifnlarda ko'proq uchraydi, chunki bu davrda o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan alohida yozuv shakllana boradi. Bu davrdagi yozuvning shakllanishiga alohida ahamiyat berib borish kerak.

Harf va so'zlar orasidagi masofani chamalab yozish.

Chiroyli yozuvga o'rgatishda harflarning balandligini bir hilda saqlash qanchalik zarur bo'lsa, harflar va so'zlar orasidagi masofani to'g'ri chamalab yozish ham katta rol o'ynaydi.

Alfavitdagi ayrim harflar keng, ayrimlari esa tor yoziladi. So'z va gaplarni yozishda esa ana shu farqni yaxshi ajrata bilish lozim.

Harflar va harf elementlari orasidagi masofani chamalab yozishga alifbe davridan boshlab o'rgatish, keyinchalik esa buni sistemali ravishda tekshirib borish zarur.

Gaplarni yozishda so'zlar orasidagi masofa bir harf enida bo'lishi kerak. Harf elementlari va ular orasidagi masofani chamalab yozishga o'rgatish uchun quyidagi vazifalar bajariladi:

1. O'quvchilarga xusnixat kitobidagi namunaga qarab yozdirib, ularni tahlil qilish.
2. Xusnixat kitobidan harf va ularning elementlari orasidagi masofani chamalab yozishga mashq va topshiriqni ko'chirib yozish.
3. O'quvchilarning ishlarini kuzatib chiqib, qaysi o'quvchi tor, keng, qaysisi pala-partish yozganini aniqlash.

Shundan so'ng 3-4 ta daftarni yig'ib olib, kamligi birgalikda tahlil qilinadi.

Harf va so'zlar orasidagi masofani chamalab yozishga o'rgatish birinchi sinfda butun o'quv yili davomida sistemali olib borilishi, ikkinchi va undan keyingi sinflarda ham bu malakalarni egallash davom ettirilishi kerak.

Tez va ravon yozishga o'rgatish.

Harflarni bir hil balandlikda va kenglikda yozishga o'rgatish bilan birga, tez va ravon, tekis qilib yozish chiroyli yozuvning muhim shartlaridan biridir.

Chiroyli va tez yozishning asosiy siri uning bir xil o'lchamdagi ravon harakatidir.

Bir maromda harakat qilib yozish, har bir harf va uning elementlari bir xil balandlikda va qiyalikda bo'lish alohida go'zallik kashf etadi.

Ammo o'quvchilar bunday malakalarga tezda erisha olmaydilar. Yozuvning ravon bo'lishi, uning tezligi bilan bog'liqdir.

Masalan, endigina yozuv mashqini boshlagan olti yoshli o'quvchi bir minutda 4-6 harfni yozishi mumkin. Bu davrda tez yozish malakasini sanoq-ohang usulida olib borilsa, tezlik yanada bir maromda davom etishi mumkin. Yozuvning tezligini oshirib borishda bolalarning qo'l harakati bir maromda bo'lishga alohida e'tibor berish. Barmoqlarning charchab qolishiga yo'q qo'ymaslik kerak. Agar o'quvchilarni charchatib qo'ymasdan sanoq-ohang usulida asta-sekin yozuv tezligini oshirib borilsa, u bolalarda katta qiziqish uyg'otib, yaxshi samaralar berishi mumkin.

Yozuvning tezligi o'quvchining imloni qay darajada bilishiga bog'liqdir, agar o'quvchi so'zlarni yaxshi o'qisa, xatolarga yo'l qo'ymasa, tez va to'g'ri yozadi.

Yozuvning tezligi bola yuqori sinfga ko'chgan sari orta boradi. Agar 6 yoshli o'quvchi o'quv yilining oxiriga kelib 7-9 harf yoza oladi. 2-sinf o'quvchisi o'quv yilining oxirida 23-25 harf yozishi, 3-sinf o'quvchisi o'quv yilining oxirida 32-35 harf, 4-sinf o'quvchisi esa minutiga 40-45 harfni yozishi mumkin.

Yozma ishlarning turli shakllarda (ko'chirib yozish, aytib turib yozdirish bilan yoki yoddan yozish) bu tezlik bir oz ortiq va kamroq bo'lishi mumkin.

Yozuv tezligining oshirishning yana bir imkoniyati ko'proq qo'l harakatiga bog'liqdir. Buning uchun qal barmoq muskullarining harakatini o'stiruvchi

hamda tez va ravon yozishga o'rgatadigan turli mashqlarni bajartirish kerak.

Masalan, maktabga ilk bor qadam qo'ygan o'quvchilar uchun quyidagi o'xshash shakllarni chizdirib yoki havoda mashq qildirish mumkin.

1. Dam olmasdan va qo'l harakatini uzmasdan o'ngdan chapga, chapdan o'ngga qildirish:

Bulardan tashaqari, har bir harf elementlarini mashq qildirish uchun shu elementga mos mashqlar tanlab yozdirish mumkin. 1-2 sinf o'quvchilariga esa quyidagi mashqlar beriladi: 1. Soat strelkasi bo'yicha barmoq va panja muskullarini o'stiruvchi

mashqlar: 2. Barmoq muskullarining harakatini o'stirish uchun yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga harakat qildirish.

2. Tugunchakdagi ipni chuvalatib yozish va so'rash shakllari.

3. Barmoq va qo'l muskularini o'stiruvchilar:

Bunday mashqlar qo'l harakatini uzmay yoziladigan harflarni mashq qilish uchun yordam beradi.

4. Soat strelkasi bo'yicha va unga qarshi barmoq va qal muskullarini o'stiruvchi mashqlar:

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan mashqlardan o'z o'rnida unumli foydalanilsa, yaxshi natijalar beradi.

I-IV sinflarda chiroyli yozuvga o'rgatish.

Boshlang'ich sinf dastur talabiga ko'ra 1-sinfning IV choragida yozuv darslari

uchun 24 soat vaqt berilgan bo'lib, undan haftada 1 soatni chiroyli yozuv uchun ajratilgan.

Bu davrda o'qituvchi yozuv malakalarini yanada takomillashtirish, yozuv gigiyenasi qoidalariga rioya qilish hamda harflarning shakli va ularning bog'lanishi, qo'l harakatini uzmasdan yozish, so'z, bo'g'in va so'zlarning ravonligiga e'tibor berishi lozim.

2-sinfda chiroyli yozuv uchun haftada 1 soat vaqt ajratilib, yiliga 34-35 soatni tashkil etadi.

Bu davrda o'quvchilardan ruchkani to'g'ri ushlash, daftarning holatini to'g'ri tutish, to'g'ri o'tirish kabi gigiyenik qoidalar talab etiladi. Shuning harflarning sodda va murakkabligiga qarab gruppalariga bo'lib yozdiriladi. Ayrim bo'g'in va sodda so'zlar qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozdiriladi.

3-sinfda husnixat mashqlari ona tili darslari bilan har kuni (8-10 minut) qo'shib olib boriladi.

Bu davrda yozilishi va bog'lanishi murakkab bo'lgan kichik va bosh harflarning yozish qoidalari mashq qildiriladi. Ayniqsa bu davrda bog'lanishi murakkab bo'lgan so'z va gaplarni ravon yozish ustida ko'proq mashqlar o'tkaziladi.

4-sinfda ham chiroyli yozuv mashqlari ona tili darslari bilan har kuni (8-10 minut) qo'shib olib boriladi.

Bu davrda harflarni qoida bo'yicha to'g'ri yozish malakalari mustahkamlanadi. So'z va gaplarda bog'lanishli harflarni topib tahlil qilinadi hamda ravon va tez

yozish malakalari rivojlantirilib o'quvchilarning yozuvlarda uchraydigan tipik xatolar ustida mashq qildiriladi.

7-MAVZU: BIRINCHI SINF O'QUVCHILARINI CHIROYLI YOZUVGA O'RGATISH.

REJA:

1. Dastlabki tayyorgarlik mashqlarining tashkil etilishi
2. Alifbegacha va alifbe davrlarida yozuv darslarini tashkil etish.
3. Alifbedan keyingi davrda chiroyli yozuv darsini tashkil etish.
4. Tinish belgilarining yozilishi.
5. Matematik raqamlarning yozilishi.

Tayanch so'zlar:

Dastlabki tushuntirish ishlarini olib borish, birinchi va ikkinchi grupp mashqlari, tayoqchalar va ilmoqchalrning yozilishi. Alifbe davrida harflarning yozilishini

o'rgatish kichik va bosh harflar. Alifbedan keyingi davrda harflarning bir- biriga qo'shib yozilishini o'rgatish. Tinish belgilarining yozilishi. Matematik raqamlarning yozilishi.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshk lg'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M./"Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
8. G'apporova va boshq. "1-2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
- 6.Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999
- 7.Husnixat daftari.2-sinfuchun.T-1999
- 8.Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999
9. Abdullayev Y. "Hamrohimi" T. 1997

Birinchi sinfda yozuv mashqlarini tashkil etish bir muncha murakkab bo'lib, u bir necha davrlarga bo'linadi va bir necha xil vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalar o'qituvchining so'zini tinglaydilar doskaga yozgan harf va so'zlarni ko'rib boradilar, ayrim matnlarni ko'chirib yozadilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar nuqtalar bilan ifodalangan harflarning ustidan bo'yaydilar.

Ayrim vaqtlarda o'qituvchi o'quvchilarni yozdirishga boshlashdan oldin to'g'ri o'tirish qoidalarini tushuntirib beradi, ammo dars o'rtalariga borib bu narsa ularning esidan chiqib qoladi, shuning uchun o'qituvchi o'quvchilarga to'g'ri o'tirish qoidalarini eslatib turishi kerak.

Tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish.

Birinchi sinf o'quvchilari bilan tayyorgarlik mashqlarini to'g'ri olib boorish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish kerak:

1. Partada to'g'ri o'tirishga, ruchkani to'g'ri ushlashga va daftarning holatini to'g'ri tuitishga o'rgatish;
2. O'quvchilarning husnixatga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish;
3. Bolalarning taqqoslash va chamalash qobiliyatlarini o'stiruvchi mashqlarni bajarish;
4. Qo'l va barmoq muskullarining harakatini o'stirish;

Tayyorgarlik mashqlarini bajarish uchun o'quvchilarni qora va rangli qalamlar, flomaster hamda yozuv daftari ta'minlash lozim. Birinchi gruppamashqlari. **Darsning maqsadi:** O'quvchilarni daftarning chiziqlari bilan tanishtirish va nuqtalarni ko'z bilan chamalashga o'rgatish.

Birinchi vazifa. O'quvchilarga bir xil masofada nuqtalar qo'yishga o'rgatish.

Ikkinchi vazifa. O'quvchilarga "Baravar masofa", "Yaqin", "Uzoq" kabi tushunchalarni berish. Ikkinchi gruppamashqlari.

Darsning maqsadi: Chiziqlarni qiya shaklida yozilishini ko'rsatish hamda chiziqlar orasidagi masofani to'g'ri topishga o'rgatish.

Vazifa. Kichik harflar yoziladigan chiziqlar orasida qiya tayoqchalarni yozdirib mashq qildirish.

O'qituvchi bu mashqni doskada namuna qilib ko'rsatib beradi. O'quvchilar esa qizil qalamda qiya tayoqchalarni chizadilar. O'quvchilar bir qator yozib bo'lganlaridan so'ng tekshirib chiqiladi va tahlil qilinadi. Agar nuqtalar barovar

masofada bo'lsa o'quvchi vazifani to'g'ri bajargan, barovar masofada bo'lmasa, xatoga yo'l qo'ygan bo'ladi.

O'quvchilar alifbega-tayyorgarlik davrida ayrim mashqlarni bajargan bo'lishlariga qaramay, o'qituvchi navbatdagi darsni quyidagi darsni e'lon qilishi bilan birga yozuv qurollarini qayta tekshirib chiqishi lozim.

1. Barmoq va qo'l muskullarining harakatin I o'stiruvchi gimnastika mashqlarini o'tkazish.
2. Duskada mashqni yozib ko'rsatish va asosiy diqqatni qayerga jalb etishni tushuntirish.
3. Yozuv daftarlaridan foydalanish va yozishni qayerdan boshlashni tushuntirish.
4. Partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri tutish qoidalarini eslatib o'tish.
5. Har bir qatorga nechta harf yozishni tushuntirish, o'quvchilarning yozuvini muntazam kuzatib borish.
6. Ishning birinchi qismi tugagandan so'ng o'quvchilarning yozuvlarini duskada namuna bilan solishtirib yo'l qo'ygan xatolarini topishga o'rgatish.
7. Topshiriqni qayta tushuntirish orqali o'quvchilardagi kamchiliklarni yo'qotish.
8. Jismoniy mashq daqiqalarini o'tkazish.
9. Ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlashga o'rgatish.
10. Har bir mashqni bajarishda uni tahlil qilish zarur bo'lsa qo'shimcha ko'rsatmalar berish.

Alifbe davrida o'quvchilar nutq tovushlari bilan amaliy tanishadilar, so'z tuzishga, so'z va gaplarni o'qishga hamda ayrim elementlar harflar ishtirokida so'z va gaplarni yozishga o'rganadilar. Alifbe davrida bajariladigan asosiy grafik ishlar quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

1. Kichik va bosh harflarni alifbe tartibida yozish.
2. Bo'g'in va so'zlarda harflarni qo'shib yozish.
3. Qo'l harakatini uzmay yozishga o'rgatish.
4. Harflarning qiyaligini va enini to'g'ri saqlashga o'rgatish.

O'qituvchilar ayrim harflarning elementini noto'g'ri yozayotgan o'quvchilarga shu elementni to'g'ri yozilishini ko'rsatib berishi lozim. Bu davrda o'quvchilarda harflarni to'liq yozmaslik yoki almashtirish yozish kabi xatolarni aniqlash mumkin.

Alifbedan keyingi davrda chiroyli yozuv darslarini tashkil etish.

Yuqoriga ko'rdatib o'tilganidek, o'quv yilining IV choragidan boshlab haftada bir marta husnixat uchun alohida dars soati ajratiladi. Bu davr bolalarning yozuv malakalari shakllanishida muhim rol o'ynaydi, chunki husnixat mashqlari ona tili darslari bilan bir vaqtda olib boriladi.

Ammo alifbedan keyingi davrda yozuvga o'rgatish sharoiti biroz o'zgaradi chunki, o'quvchilar endi yozuv daftariga emas balki oddiy ikki chiziqli daftarga yozib mashq qiladilar. Ular endi ko'proq o'qituvchi tomonidan ko'rsatilgan yozuvga tayanadilar.

Bu davrda chiroyli yozuv darslarining rejasini quyidagicha tuzish mumkin:

Birinchi dars. Kichik va katta I E, Sh, sh, L, l, M, m harflarini taqqoslab yozish, shu harflar ishtirokida so'z va bo'g'inlarini yozish.

Ikkinchi dars. Kichik k, q, ch, v va katta K, Ch harflarini yozib mashq qilish.

Uchinchi dars. Kichik p, v, r, t va P, V, R, T harflarini yozib mashq qilish.

Bu davrda chiroyli yozuv darslarining mazmuni savod o'rgatish davridagiga nisbatan yozuv malakarini yanada kuchliroq shakllantirib borishga qaratiladi. Ammo 6- 7 yoshli bolalarning qo'l va barmoq muskullarini charchatib qo'ymaslik kerak. Shuning uchun har bir yozuv darsida 2- 3 marta jismoniy mashq minutlari o'tkazilishi lozim. Mashqlar o'tirgan va turgan holatda yoki muzika sadolari ostida o'tkazilishi ham mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarning kayfiyatini ko'taradi hamda ishlash qobiliyatini tiklaydi.

Tinish belgilarini yozilishi.

1. Nuqta (.) yozma va bosma matnlarda daftar chizig'ining ustiga dumaloq shaklida qo'yiladi:

to'g'ri va chiroyli yozing.

2. So'roq (?) belgisi yarim doira shaklida yozilib, pastga qarab to'g'ri chiziq shaklida tushadi. To'g'ri chiziqning tagidagi nuqta daftar chizig'ining ustiga qo'yiladi:

Sen bugun qanday kitob o'qiding?

3. Undov (!) belgisi to'g'ri tayoqcha va nuqtadan iborat bo'lib, to'g'ri tayoqchaning tagidagi nuqta daftar chizig'ining ustiga qo'yiladi:

Chiroyli yozuv qoidalariga rioya qiling!

4. Ko'p nuqta (...) daftari chizig'ining ustiga qo'yiladi. Ko'p nuqta so'roq va undov belgisidan keyin qo'yilishi kerak bo'lsa, so'roq yoki undov belgisidan keyin faqat ikkita nuqta qo'yiladi.

Biz kanallar qazidik... Yangi yerlar ochdik!..

5. Vergul (,) nuqta bilan boshlanib, uning nuqtasi daftari chizig'ining ustida kichik chiziqchasi esa chiziqdan pastga tushadi.

Akmal, bugun qayerga borasan?

>

6. Nuqtali vergulning (;) nuqtasi chiziqning yuqorisiga qo'yiladi.

***Ular uchta edi; Undan bundan gaplashib
o'tirishar edi.***

7. Tire (-) tinish belgisi chiziqchadan uzunligi bilan farq qiladi va daftari chizig'ining biroz yuqorisiga qo'yiladi:

Toshkent-O'zbekistonning poytaxti.

8. Defis (-) tirening uchdan bir qismicha bo'lishi kerak:

Qanoti yo'q, uchadi,

Dala-qirni quchadi.

9. Qo'sh tirnoq ("") qo'shloq vergulga o'xshab ochiladi va yopiladi.

(Biz "Furqat" ko'chasidayashaymiz.

Matematik raqamlarni yozish.

Matematika darslarida beriladigan topshiriq va masalalarda raqamlarni to'g'ri va chiroyli yozishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Matematika daftari yozuv mashqlari bajarishda o'qituvchi bolalarda charchash alomatlarini sezilishi bilan oq barmoq muskulini o'stiruvchi jismoniy mashqlarni bajartirishi lozim.

Kichik yoshdagi bolalarning barmoq va qo'l muskullari yaxshi rivojlanmaganligini hisobga olib, oddiy katak daftarga (5⁵ mm) yozdirish mumkin emas, shuning uchun olti yoshli birinchi sinf o'quvchilari uchun chiqarilgan «matematika daftari»dan foydalaniladi. Bu daftarda kataklar 1,5 marta katta, ya'ni 7x7 mm o'lchamda berilgan. Bunday kataklar ichida raqamlarni yozishga urinish va boshqa matematik yozuvlarni bajarish ancha oson.

O'quvchilarni rim raqamlarini yozishga o'rgatish jarayonida qo'llangan maqsadga erishish uchun yozuv mashqlarini to'g'ri tashkil qilish va uning uslublaridan to'g'ri foydalanish asosiy omillardan biridir. Bolalar raqamlarni to'g'ri yozishga o'rgatishda mustaqil va amaliy ishlarga ham alohida e'tibor berish lozim. Chunki o'quvchilar harflarni bo'yash, kataklarga joylashtirish orqali ham malakalarini egallashga o'rgandilar.

Yozuv mashqlariga o'xshash matematik raqamlarni yozish uchun ham qator tayyorgarlik mashqlarini o'tkazish lozim. Bunda o'qituvchi har bir raqam katak ichida qanday joylashishni, qanday elementlardan iborat ekanligini, yozilish

harakatini doskada ko'rsatib berishi, har bir raqam katak ichida to'ldirib yozilishi va qiyaliklarini hisobga oladi.

Har bir katak tik va ko'ndalang chiziqlarning kesishidan hosil bo'ladi. Bolalarga ham tik va ko'ndalang chiziqlar mavjudligini aytib ayrim elementlarni yozishda «tik» va «ko'ndalang» chiziqlarga e'tibo berishlari eslatib turiladi.

Matematika daftariga raqamlarni yozishdan maqsadga muvofiqdii

Bu mashqlar bolalarning qo'l harakatini o'stirish bilan birge ularni kataklar orasini chamalab yozishga o'rgatadi.

Bolalar bilan tayyorgarlik mashqlarni o'tkazish vaqtic kataklarning «o'ng» va «chap» tomonlari «pastki», «ustki «ko'ngdalang» chiziqlar «tik» chiziqlar haqida ham tushunchalar ber boriladi.

Bolalar bilan kataklarni teng bo'laklarga bo'lish, kataklarnii o'rtasini topish uchun quyidagicha mashqarni o'tkazish lozim.

Bu mashqlar bolalarga ayirish, qo'shish, tenglik belgilarini to'c yozishga yordam beradi.

Tayyorgarlik mashqlari tugagandan so'ng o'quvchilarni raqan yozishga o'rgatadi.

Raqamlarni to'g'ri yozish uchun quyidagi talablarga amal qi] kerak:

1. Hamma raqamlar kataklar ichida to'ldirilib, bir tomonga qiya qilib yoziladi.
2. Raqamlarning eng balandligini 2-3 qismida yoziladi.
3. Har bir raqamni yozdirishdan oldin u qanday elementlardan tuzilganligini va yozilish harakatlarini doskada amaliy ko'rsatib beriladi.

4. Namuna tarzida yozib ko'rsatilayotgan raqam doskada katta hajmda bo'lib, xar bir o'quvchiga ko'rinib turishi lozim.

5. O'quvchilar o'qituvchining ko'rsatmasi asosida havoda mashq qilganlaridan so'ng yozishga ruxsat etiladi.

6. O'quvchilarning yozgan raqamlari o'qituvi muntazam kuzatib, tegishli yordam berib borishi zarur.

Ayrim yosh o'qituvchilar raqamlarni yozish qoidalarini o'zlari ham bilmasliklari mumkin, shuning uchun biz quyida raqamlarni qanday yozilish qoidalarini ko'rsatib o'tamiz.

1-raqami ikki tayoqchadan iborat bo'lib, uzun tayoqcha daftar katagining yuqori bo'rchagidan pastki ko'ndalang chiziqning o'rtasigacha qiya qilib tushiriladi. Kichik tayoqcha bilan uzun tayoqcha qo'l harakatini uzmasdan bir butun shaklda yoziladi.

2-raqami yozuvdagi so'roq belgisiga o'xshash bo'lib, bir butun shaklda yoziladi, pastki to'lqinsimon chizig'i daftar pastki chizig'ining ustida joylashadi. Uni tuguncha yoki to'g'ri chiziq shaklida yozish mumkin emas.

3-raqami ikki elementdan, ustki va pastki yarim chiziqlar hamda doiralardan iborat bo'lib, qo'l harakati uzilmay bir-biriga bog'lab yoziladi. Ustki yarim cho'zinchoq doira elementi daftar chiziqlariga doiradan kichikroq yoziladi. Bu raqamni yozishda uning qiyaligiga e'tibor berish lozim.

4-raqami uch element tayoqchalardan iborat bo'lib, uchinchi tayoqchani yozishda qo'l harakati uziladi. Uning birinchi tayoqchasi daftar katagining yuqori

chiziq'i o'rtasidan boshlanib, bir tomonga qiya holatda katakning o'rtasidan bir oz pastroqda tushiriladi va o'ng tomonga qo'l harakatini uzmasdan ko'ndalang chiziq chiziladi.

5-raqami uch uch elementdan iborat bo'lib. birinchi kichik yarim yoy shaklidagi elementi yoziladi, so'ngra kichik tayoqcha va o'ng yarim doira shaklidagi elementlari qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yoziladi.

6-raqami bir butun shaklda yohiladi, u chap yarim cho'zinchoq doiradan iborat.

7-raqami uch elementdan iborat bo'lib, kichik to'lqinsimon chiziq uzun to'g'ri tayoqcha va kichik ko'ngdalang chiziqdan iborat. Kichik ko'ndalang tayoqcha, uzun tayoqchanning teng o'rtasida bo'lishi shart.

8-raqami, kichik va katta cho'zinchoq doiralardan iborat bo'lib, bir butun shaklda qo'l harakatini uzmay yoziladi.

9-raqami kichik cho'zinchoq doira va o'ng yarim cho'zinchoq doiradan iborat bo'lib, bir butun shaklda yoziladi.

0- nol raqami o harfi shaklida yoziladi.

8-MAVZU: Ikkinchi sinfda chiroyli yozuv darslari.

REJA:

1. Ikkinchi sinf yozuv darslarining o'ziga xosligi.
2. Ikkinchi sinf yozuv darslarida olib boriladigan yozuv mashg'ulotlari.
3. Yozuv mashg'ulotlarining rejasi.

Tayanch so'zlar:

Dastlabki tushuntirish ishlarini olib borish, birinchi va ikkinchi gruppamashqlari, tayoqchalar va ilmoqchalarning yozilishi. Alifbe davrida harflarning yozilishini o'rgatish kichik va bosh harflar. Alifbedan keyingi davrda harflarning bir-biriga qo'shib yozilishini o'rgatish. Tinish belgilarining yozilishi. Matematik raqamlarning yozilishi.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992
3. G'apbarova va boshq. "Alifbe" T. 1999
4. G'apbarova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
5. Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999

6. Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999

7. Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999

8. Abdullayev Y. "Hamrohim" T. 1997

Bu sinfda chiroyli yozuv malakasi birinchi sinfga nisbatan ancha keng va chuqur o'rgatiladi. Shuning uchun ham yil davomida husnixat darslari uchun 34 soat ajratiladi. Buning asosiy sababi o'quvchilarning birinchi sinfda chiroyli yozuvdan olgan bilim va malakalari yozgi ta'tilda yodlaridan chiqib ketadi, shuning uchun ham 2- sinf o'quv yilining boshida ona tili darslarida husnixat malakalari eslatib turilishi lozim.

Ikkinchi sinfda chiroyli yozuv darslarini tashkil etishda alfavitdagi barcha harflarni guruhlariga ajratib yozish talab etiladi.

Bu sinflarda badantarbiya daqilarini o'tkazish ta'lim tarbiya gigiyena talablarini bajarib bolalarning jismoniy jihatdan sog'lom o'sishiga, qaddi qomatining to'g'ri va erkin shakllanishiga yordam beradi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan barcha qoidalarni o'qituvchi ko'ndalik dars jarayonida o'quvchilarga eslatib, ko'rsatib borishi lozim.

Matematika darslarida ham yozuvning sifat va samaradorligini oshirish uchun umumiy metodik, gigiyenik va kalligrafik talablar qo'yiladi. Maktab dasturida ko'rsatilganidek, bolalarning har bir yozuvi toza, aniq va chiroyli bo'lishi kerak.

Ikkinchi sinfda chiroyli yozuv darslarini tashkil etish.

Bu sinfda chiroyli yozuv malakasi birinchi sinfga nisbatan ancha keng va

chuqur o'rgatiladi. Shuning uchun ham yil davomida husnixat uchun 34 soat ajratiladi. Buning asosiy sababi, o'quvchilarning 1-sinfda chiroyli yozuvdan olgan bilim va malakalari yozgi ta'tilda ancha esdan chiqadi. Shu bilan birga, o'qishning birinchi kunidan boshlab ular ona tili darsligidan foydalanishga kirishadilar. Bu darslikda husnixat malakasini shakllantirish uchun hech qanday ko'rsatma berilmagan.

Ikkinchi sinfda chiroyli yozuv darslarini tashkil etishda alfavitdagi barcha harflarni guruhlariga ajratib yozish talab etiladi.

Shuningdek, ikkinchi sinfda chiroyli yozuv malakasini shakllantirish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

1. Partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlash, daftarni to'g'ri tutish.
2. O'quvchilarda chiroyli yozishga qiziqishni uyg'otish.
3. Husnixat darslarini sanoq-ohang usullari va jismoniy mashqlar bilan bog'lab olib borish.
4. O'quvchilarning chamalab yozish qobiliyatlarini o'stiruvchi mashqlarni bajartirish.
5. Qo'l va barmoq muskullari harakatini o'stiruvchi mashqlarni bajartirish.
6. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan, bog'lab yozishga o'rgatish.
7. Kichik va bosh harflarni guruhlariga ajratib yozishga o'rgatish.
8. Xato yozilgan harflar ustida mashq o'tkazish.
9. Dorskaga yozib mashq qilish.

Quyida biz ikkinchi sinfda o'tkaziladigan bir soatlik chiroyli yozuv darsining

namunasini keltiramiz.

Mavzu. Kichik m harfini yozishga o'rgatish.

Maqsad. O'quvchilarni kichik m harfini to'g'ri va chiroyli yozishga o'rgatish.

Darsni jihozlash. «Yozish vaqtida to'g'ri o'tir!» nomli plakat, kichik m harfining yozilish qoidalari kattalashtirilib ko'rsatilgan jadvallar.

D a r s n i n g   r y e j a s i :

1. Darsning tashkiliy qismi
2. Chiroyli yozuv qoidalari haqida suhbat
3. Panja va barmoq muskullarining harakatini o'stimvchi mashqlar.
4. Kichik m harfining elementlarini doskada yozib ko'rsatish.
5. Kichik m harfining yozma va bosma shakllarini taqqoslab ko'rsatish.
6. Harf laming shaklini daftarga yozdirish.
7. Badantarbiya o'tkazish.
8. Kichik m harfini qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozishga o'rgatish.
9. Kichik m harfining boshqa harflar bilan bog'lanishini mashq qilish.
10. Uyga vazifa berish
11. Yaxshi yozgan o'quvchilarning ishlarini ko'rsatish va rag'batlantirish.

D a r s n i n g   b o r i s h i :

1. O'qituvchi o'quvchilarning darsga tayyorgarliklarini, har bir o'quvchining oldida daftar, avtoruchka borligini tekshirib, yozuv daftarlarini ham ko'rib

chiqadi.

2. Sinfga osib qo'yilgan «Yozish vaqtida to'g'ri o'tir!» nomli plakatdan foydalanib, o'quvchilarning o'tirishlarini tekshirib chiqish, parta ustidagi qiya chiziqlarga daftarning holatini to'g'rilab olish.

3. O'quvchilarga barmoqlarning harakatlarini o'stiruvchi mashqlar bajartiriladi. Bunday mashqlarni partada o'tirgan holda bajartirish mumkin. Chunonchi, qo'llarimizni oldinga uzatib, barmoqlarimizni ochamiz, ikki deganda, barmoqlarimizni yopamiz. (Bu mashq 6-7 marta takrorlanadi).

4. Bugun kichik m harfini yozishni mashq qilamiz.

O'qituvchi doskada kichik m harfi kattalashtirilib chizilgan plakatdan foydalanib, uning elementlarini va qanday yozilishini tushuntirib beradi. Shundan so'ng m harfini doskaga yozib ko'rsatadi. O'quvchilar esa uning yozilishini diqqat bilan ko'zatadilar. O'qituvchi doskada harf elementlarini tushuntirish bilan birga, uning bir butun shaklda yozilishini ham eslatib o'tadi.

5. O'qituvchi bosma va yozma m harfini bir-biri bilan solishtirib ko'rsatadi. O'quvchilarga kichik m harfining bosma va yozma shakllarini bunday taqqoslab ko'rsatishning ahamiyati katta, chunki ko'pchilik o'quvchilar ayrim harflarni kitobdagi bosma shakliga o'xshatib yozishga harakat qiladilar.

6. O'qituvchi m harfining birinchi elementini yana qayta doskada ko'rsatib beradi.

Shundan so'ng o'quvchilarga daftarlari qizil siyoh bilan yozib ko'rsatilgan shu elementni topib, uning davomidan yozish ko'rsatiladi.

7. O'quvchilarni komanda bilan turg'azib, oldin o'rgatilgan badantarbiya mashqlaridan 2-3 tasini bajartiradi. Bu mashqlar 2-3 daqiqadan oshmasligi kerak. Mashq tugagandan so'ng yana yozuv mashqlari davom ettiriladi.

8. O'qituvchi doskada kichik m harfning elementlarga ajratmay, bir butun shaklda yozilishini ko'rsatib beradi. O'quvchilar o'qituvchining ko'rsatmasiga muvofiq yozishni davom ettiradilar.

9. Bolalarga kichik m harfning bir necha kichik harflar bilan bog'lanishi ko'rsatib berilgandan so'ng o'quvchilar o'z daftarlarida mashq qiladilar.

10. Uyga vazifa. Daftarga ikki qator m harfini va shu harf bilan bog'langan so'zlarni yozib kelish topshiriladi. O'qituvchi uy vazifalarini bajarish vaqtida ham yozuv qoidalariga qat'iy amal qilish lozim ekanligini eslatib o'tadi. II.Dars jarayonida toza va chiroyli yozgan o'quvchilarning daftarlari namuna qilib ko'rsatiladi, rag'batlantiriladi va shunday chiroyli toza yozish zarurligi uqtiriladi. Husnixat mashg'ulotlari yuqoriga ko'rsatilgani kabi uyushtirish chiroyli va to'g'ri yozish malakasini hosil qilish o'quv predmetlarini puxta o'zlashtirishga yordam beradi. Endi esa 2- sinf o'quvchilari bilan yil davomida olib boriladigan mashg'ulotlar alohida ko'rib o'tamiz. 1- dars. Kichik i, u va katta I, U harflarini yozish. Kichik u harfini yozish uchun daftar chizig'idan pastga qarab kichik tayoqcha tushiramiz va uni pastki chiziqqa yetkazmay turib o'nga buramiz va yuqoriga qarab davom ettiramiz. Bu harf elementini qo'llharakatini uzmasdan qo'shib yozish ta'kidlanadi.

u u u u u u u u u u u u u u u u

ikki, uzun, uzum, turna, tuxum

“Tulki bilan turna” etrtagi bolajonlar

tomonidan sevib o’qildi.

2- Dars.

Kichik p, t, g, r, g' harflarini yozish. Kichik p harfi ikki elementdan uzun tayoqcha va tagi ilmoqli tayoqchadan iborad bo'lib qo'l uzmasdan qo'shib yoziladi.

p p p p p p p p p

Paxta, pilla, paxtakor, pazanda, arpa.

Azamat paxtakorlar bu yilgi davlat

rejasini bajarishdi.

Kichik t harfi ikki elementdan tagi ilmoqli uzun tayoqcha va belbog' elementlardan tuzilgan bo'lib bir butun shaklda daftar chizig'ining ustida yoziladi.

r r r r r r r r r r r r r

Rassom, Rahim, arra, marra, raqs.

Sahnada “Dilxiroj” raqsi ijro etildi.

Kichik g harfi ikki elementdan ovalsimon shakl va tagi ilmoqli tayoqchadan iborad va bir butun shaklda yoziladi, gajaksimon tayoqchasi daftar chizig'ining pastiga tushadi.

g g g g g g g g g g g g g

gazeta, gilos, gulzor, gilam, gazanda.

Gulshan gulzordan gullarni terdi.

3- Dars. Kichik a, ya, yo, ye, yu va katta A, Ya, Yo, Ye, Yu harflarini yozish. Katta A harfi elementlarga ejratilmay bir butun shaklda yoziladi. Buning uchun daftar chizig'ining sal yuqorisiga ruchkaning uchini qo'yib (ammo nuqta hosil bo'lmasligi kerak), pastki chiziqqa yarim yoy shakliga tushiriladi uni harf qiyaligiga nisbatan ham yotiqroq qilib yuqoriga davom ettiriladi, hamda

daftarning yuqori chizig'iga yetkazmay turib taxminan 1 mm masofada pastga 65 gradus qiyalikda to'g'ri tayoqcha element! tushuriladi va qo'l harakatini uzmay davom ettiriladi.

A A A A A A A

a a a a a a a a a a

LoLa, anor, olma, Lampa, albom.

Biz Navoiy shahrida yashaymiz.

Kichik ye, yo, yu, ya va katta Ye, Yo, Yu, Ya harflari harf birikmalaridan tuzilgan.

ye ye ye ye ye ye ye ye ye ye yo yo yo yo yo yo

yo yo yo ya ya ya ya ya ya ya ya yu yu

yu yu yu yu yu yu

yer, yelkan, yetim, yetti.

9-MAVZU: UCHINCHI SINFDADA CHIROYLI YOZUV DARSLARINING ONA TILI DARSLARI BILAN OLIB BORILISHI.

REJA:

1. Uchinchi sinf yozuv darslarining o'ziga xosligi.
2. Uchinchi sinf yozuv darslarida olib boriladigan yozuv mashg'ulotlari.
3. Yozuv mashg'ulotlarining rejasi.
4. So'zva gaplarni qo'shib yozish.

Tayanch so'zlar:

Uchinchi sinflarda yozuv mashg'ulotlarining onatili darslarida olib borilishi. Qo'shimcha yozuv mashg'ulotlarini o'tkazish. O'quvchilarga mustaqil ravishda kichik matnlarni yozdirish va og'zaki tarzda yozdirish. To'rtinchi sinf o'quvchilarining yozuvlarida uchraydigan tipik xatolar: haddan ziyod harflarni katta yozish, harflar va so'zlar orasidagi masofani to'g'ri qo'ymaslik, harflarning qiyaligini bir xilda saqlamaslik va harflarni uchburchak tarzda ifodalash kabilar.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992
3. G'apbarova va boshq. "Alifbe" T. 1999
5. G'apbarova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
5. Husnixat daftari. 1 -sinf uchun.T-1999
6. Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999

7. Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999

8. Abdullayev Y. "Hamrohimi" T. 1997

Bu sinfda alohida husnixat darslari o'tkazilmasa ham, yozuvga o'rgatish qoidalari ona tili darslari bilan qo'shib olib boriladi.

Bolalarda chamalash qobiliyatining o'sib borishi, qo'l va barmoq muskullarining taraqqiy etishi bilan ularda tez va mayda yozuv shakllana boradi.

Bu davrda bolalarning yozuvlariga e'tabor bermaslik natijasida harflar shaklini buzib yozish, noto'g'ri bog'lash kabi kamchiliklar sodir bo'lishi mumkin. Shuning uchun 3- sinfda har bir ona tili darsida husnixat malakasini shakllantirish uchun 8-10 minut vaqt ajratiladi.

O'quv yilining boshida o'quvchilarning 2- sinfda olgan bilim va malakalarini mustahkamlash lozim. Uchinchi sinfda bir chiziqli daftarga kichik harflami 3 mm, bosh harflami esa 6 mm balandlikda yozdirib mashq qildiriladi. Ayniqsa, bu davrda kichik harflar bilan bosh harflar nisbatini taqqoslab yozishni ko'proq mashq qildirish lozim, chunki yozuvni maydalashib borgani sari kichik harflar bilan bosh harflarning farqini ajratish qiyinlashib boradi.

Bu kamchilikni yo'qotish uchun quyidagiga o'xshash mashqlami o'tkazish lozim:

sh sh sh sh sh sh sh sh sh

Sh Sh Sh Sh Sh Sh Sh

L L L L L L L L L

Harflarning shaklini va nisbatini to'g'ri yozish malakalari hosil qilingandan so'ng harflarni qo'l harakatini uzmay bog'lab yozish mashq qildiriladi. Bu sinfda 5- 6 harfdan iborat bo'lgan so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yozish talab etiladi. Harflarni uzmasdan yozish uchun murakkab bog'lanishli il, um, iya, yul, aya, on, yug, jch, ad, yub, ov, se, vz, sj kabi kichik harflarni yozib mashq qildirish mumkin. Yozuv tezligining oshib borishi bilan ko'pchilik harflarni shaklini buzib yozish hollari ham uchraydi. Ayniqsa, kichik b, j, r, ya, g, g', ch, u, d, z, j va katta P, T, K, N, V, J, F, E harflarida bunday holni ko'p uchratish mumkin.

Bunday harflarning shaklini yozdirib mashq qilishni ona tili darsida olib

boriladigan mavzuga moslab, qo'shib olib borish maqsadga muvofiqdir.

Har bir husnixat mashqlarini tashkil etishda o'quvchilarning o'z- o'zining boshqarib borishni ham davom ettirish lozim, chunki tez yozish orqali o'quvchilar faqat grafik holatlarga harflarni tushurib qoldirish, almashtirib yoki buzib yozish kabi holatlarga yo'l qo'yishlari mumkin.

Bu sinfda yana ba'zi guruhlardagi murakkab harflardan tashkil topgan bir nechta variantlarda mashq o'tkazish mumkin. Maslan, elementlari chiziqdan pastga tushadigan g, f, p, y harflarini quyidagi 6 varianti mashq qildirish mumkin:

I- variant: kichik r, f harflarini bir xil uzunlikda yozishga o'rgatish maqsad qilib olinadi.

II- Variant: kichik d, z, u harflarining ikkinchi elementini daftar chizig'i ustida kesishish joyini aniq yozishga o'rgatish maqsad qilib olinadi.

III- Variant: kichik r, f harflarining ikkinchi elementi bir xil uzunlida bo'lishini va u, o', d, z harflarining tugunchakli bo'lishini mashq qilish:

r f u o' d z

IV- Variant: kichik u, o', z, d harflarining tugunchakli elementining boshqa harflar bog'lanishini mashq qilish:

uv zv do rv

V- Variant: kichik u, o', z, d harflarini kichik l, m, ya harflari bilan bog'lab yozishni mashq qilish:

vm vl uya zm dya

VI-Variant: kichik u, o', z, d harflarini cho'zinchoq doira

shaklidagi kichik harflar bilan bog'lab yozishni mashq qilish:

d uv zv suv

3- sinfda bolalarning yozuvlarini tahlil qilish orqali ularda uchragan ayrim xato va kamchiliklarning oldini olish va tuzatish choralarini ko'rish lozim. Ayrim o'quvchilarga daftarlarida harf namunalarini ko'rsatib berish mumkin.

Chiroyli yozuvga o'rgatish yuzasidan olib borilgan mashqlar har bir ona tili darsida 4-5 qatordan oshmasligi kerak. Uchinchi sinfda bosh harflarning yozilishini takrorlash bilan birga ayrim ish qog'ozlarini yozish qoidalari ham tushuntiriladi. Ish qog'ozlarini aniq, ozoda va to'g'ri bajarish shu sinfdan boshlab talab etiladi.

Ish qog'ozlari (xat, manzil, tilxat, ariza va boshqalar) qanday yozilishini o'qituvchining o'zi namuna sifatida yozib ko'rsatishi lozim.

Bu sinfda yozuv bilan bog'liq bo'lgan har bir dars husnixat talablaridan chetda qolmasligi kerak. Bu sinfda ham chiroyli yozuv malakasiga o'rgatish ona tili darslari bilan bog'lab olib boriladi.

19-mavzu. Jarangli va jarangsiz undosh p va f harflarini yozishga o'rgatish

Darsning borishi. O'qituvchi o'quvchilarga o'zakdagi jarngli va jarangsiz undosh tovushlar- p va f harflar imlosini tushuntirishdan oldin bu harflarning yozilish shaklini tushintirib, qisqa mashq o'tkazadi. (Yozuv malakasini tushuntirish uchun 8- 10 minutdan oshmasligi lozim.)

O'qituvchi doskaga p va f harflarini chiroyli yozuv qoigalariga amal qilgan holda yozib qo'yadi.

Kichik f harfini yozdirishga boshlashdan oldin uning nechta elementdan tuzilganligi va elementlarining doim qo'shilib yozilishi tushuntirib o'tiladi. Tushuntirish mashqlarini plakatlardan foydalanib olib boorish ham mumkin.

Bu harflarni yozishda uning cho'zinchoq doira shaklidagi elementlarini bir xilda yozish shart ekanligi eslatiladi.

O'quvchilar bu harfning yozilish texnikasi bilan oldingi sinflarda ham tanishganlar. Bu darsda esa kichik f harfning ikkinchi yozilish turi bilan tanishadilar, ya'ni kichik f harfning ikkinchi cho'zinchoq doira shaklidagi elementi o'zidan keyingi harflar bilan qo'l uzmasdan tuguncha hosil qilib bog'lanadi.

O'quvchilar bu harfni yozib mashq qilish bilan yozuv tezligini oshirishda bu harfning yana ham qulay ekanligini amalda ko'radilar. O'qituvchi kichik f harfning boshqa harflar bilan bog'lanishini va ayrim so'zlarni doskada ko'rsatib beradi.

Masalan:

***Fabrika, fasil, film, fontan, futbol,
telefon, gunafsha***

O'quvchilar bu harfni yozishga faqat o'qituvchining doskadagi ko'rsatmasidan keyingina boshlaydilar.

O'qituvchi o'quvchilarning yozuv malakalarini va tezligini kuzatib boradilar va tegishli ko'rsatma beradi. Shundan keyin o'qituvchi kichik p harfni tushuntirib beradi. Bu harfning elementlari ham o'zidan oldin va keyin ham

kelgan harflar bilan qo'l uzmasdan qo'shib yoziladi. Masalan:

parashyut, parvoz, pero, poyezd,
pishiq, priyomnik, plan

Bu harfning yozilish texnikasi ham tanish bo'lib, o'quvchilarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Shuning uchun bu harfning yozilish texnikasi ustida ko'p to'xtash shart emas. Faqat uni yozishda ayrim o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar ustida to'xtab o'tish mumkin.

O'qituvchi o'quvchilarga butun dars davomida to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlash, gavgani to'g'ri tuta bilish, ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlash, daftarni to'g'ri qo'yish qoidalarini doim eslatib turishi lozim.

Yuqorida eslatib o'tilgan malakalar hosil qilingandan keyingina yozuv mashqlarini boshlash kerak.

O'quvchilarga kichik f va p harflarini yozilish qoidalari tushuntirilgandan so'ng darsning asosiy gramatik qismiga o'tiladi. Gapdagi p va f harfli so'zlarning imlosi va talaffiizi tushuntiriladi.

Ona tili kitobidan shu mavzuga oid mashqlarni bajartirishda ham p va f harflarini yozilishiga alohida e'ttibor berishi lozim.

Dars oxirida eng yaxshi yozgan o'quvchilarning yozuvlarini namuna sifatida ko'rsatish mumkin. Yozuv mashqlarini o'stiruvchi mashqlar ham ona tili daftari baxartiriladi.

Uy vazifasi uchun berilgan mashqlar esa bir betdan oshmasligi lozim.

Uchinchi sinfda husnixat mashqlarini yuqorida ko'rsatilgani kabi ona tili

darslari bilan bog'lab uyushtirish, to'g'ri, tez va chiroyli yozish malakalarini hosil qilish ona tili predmatini puxta o'zlashtirishga asos bo'ladi hamda o'quvchilarning savodxonligi oshib, yozuvlari ham asta-sekin yaxshilanib boradi. lozim. Yozuv tezligining oshib borishi bilan ko'pchilik harflarni shaklini buzib yozish hollari ham uchraydi. Ayniqsa kichik b, j, r, ya, g, g' ch, u, d, z, j va katta P, T, Q, N, V, J, F, YE harflarining bunday holni ko'p uchratish mumkin. Bunday harflarning shaklini yozdirib mashq qilishni ona tili darsiga olib borilayotgan mavzuga moslab, qo'shib olib borish maqsadga muvofiqdir.

Har bir husnixat mashqlarini tashkil etishda o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarib borishini ham davom ettirish lozim, chunki tez yozish orqali o'quvchilar faqat grafik xatolarga harflarni tushirib qoldirish almashtirib yoki buzib yozish kabi xatolarga yo'l qo'yishlari mumkin.

Bu sinfda yana ba'zi guruhlarda murakkab harflardan tashkil topgan bir necha variantlarda mashq o'tkazish mumkin. Masalan, elementlarni chiziqdan pastga tushadigan d, z, u, r, f, o' harflarini quyidagi 6 variantda mashq qildirish mumkin:

I variant: kichik r, f harflarini bir xil uzunlikka yozishga o'rgatish maqsad qilib olinadi.

II variant: kichik d, z, u harflarining ikkinchi elementini daftar chizig'i ustida kesishish joyini aniq yozishga o'rgatish maqsad qilib olinadi.

III variant: kichik r, f harflarining ikkinchi elementi bir xil uzunlikda bo'lishini va u, o', d, z harflarining tugunchakli elementi bir xilda bo'lishini mashq qilish.

IV variant: kichik u, o', z, d harflarini cho'zinchoq doira shaklidagi kichik harflar bilan bog'lab yozishni mashq qilish.

3-sinfda bolalarning yozuvlarini tahlil qilish orqali ularda uchragan xato va kamchiliklarning oldini olish va tuzatish choralarini ko'rimsh lozim. Ayrim o'quvchilarga daftarlarida harf namunalarini ko'rsatib berish mumkin.

Chiroyli yozuvga o'rganish yuzasidan olib borilgan mashqlar har bir ona tili darsida 4-5 qatordan oshmasligi kerak.

3-sinfda bosh harflarning yozilishini takrorlash bilan birga ayrim ish qog'ozlarini yozish qoidalarini ham tushuntiriladi. Ish qog'ozlarini aniq, ozoda va to'g'ri bajarish shu sinfdan boshlab talab etiladi. Ish qog'ozlari (xat, adres, til, xat, ariza va boshqalar) qanday yozilishini o'qituvchining o'zi namuna sifatida yozib ko'rsatishi lozim. Bu sinfda yozuv bilan bog'liq bo'lgan har bir dars husnixat talablaridan chetda qolmasligi kerak. Bu sinfda ham chiroyli yozuv malakasi o'rgatish ona-tili darslari bilan bog'lab olib boriladi.

Quyidagi shu sinf uchun tuzilgan bitta darsni namuna tarzida ko'rsatib o'tamiz:

Mavzu: jarangli va jarangsiz undosh p va f harflarini yozishga o'rgatish.

Darsning maqsadi. O'quvchilarning jarangli va jarangsiz undosh tovushlar bilan tanishtirish bilan birga, p va f harflarini to'g'ri, chiroyli va tez yozishga o'rgatish.

10- MAVZU. TO'RTINCHI SINFDI CHIROYLI YOZUV MASHQLARINI

TASHKIL ETISH.

REJA:

1. To'rtinchi sinf yozuv darslarining o'ziga xosligi.
2. To'rtinchi sinf yozuv darslarida olib boriladigan yozuv mashg'ulotlari.
3. Yozuv mashg'ulotlarining rejasi.
4. 4-sinf o'quvchilarining yozuvlarda uchraydigan xatolarni tuzatish.

Tayanch so'zlar:

To'rtinchi sinflarda yozuv mashg'ulotlarining onatili darslarida olib borilishi. Qo'shimcha yozuv mashg'ulotlarini o'tkazish. O'quvchilarga mustaqil ravishda kichik matnlarni yozdirish va og'zaki tarzda yozdirish. To'rtinchi sinf o'quvchilarining yozuvlarida uchraydigan tipik xatolar: haddan ziyod harflarni

katta yozish, harflar va so'zlar orasidagi masofani to'g'ri qo'ymaslik, harflarning qiyaligini bir xilda saqlamaslik va harflarni uchburchak tarzda ifodalash kabilar.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
5. G'apporova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
5. Husnixat daftari. 1-sinf uchun.T-1999
6. Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999
7. Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999
8. Abdullayev Y. "Hamrohim" T. 1997

Bu sinf o'quvchilarining yozuvlari kattalarga hosligi bilan ajralib turadi.

O'quvchilar endi qiynalmay erkin yozishga o'tadilar, ularning yozuv tezligi ham ancha yuqori darajaga ko'tariladi. Bu davrda o'quvchilar o'z fikrlarini tezroq qog'ozga tushurishga harakat qiladilar. Yozuv tezligi past o'quvchilar esa ona tilidan berilgan topshiriqlarni bajarishda orqada qoladilar, ayniqsa, bu narsa, diktant va yozma ishlarni bajarishda o'quvchiga ancha qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun bu sinfda tez yozish malakasini o'stirish juda muhimdir.

Yozuv tezligi past bo'lgan o'quvchilar boshqa o'quvchilarga nisbatan ko'p kuch va diqqat sarf etadilar va charchab qoladilar.

Sinfda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan yozuv kalligrafiyasini shakllantirishdan iborad.

Ba'zi o'qituvchilar bu sinfda ona tili mashqlari bilan yozuv darsini bir-

biriga bog'lab o'tish yo'llarini yaxshi bilmaydilar, vaholanki, har bir ona tili darsida yozuv mashqi uchun ajratilgan 8-10 minut vaqtdan unumli foydalanish shart. Aks holda, o'quvchilar ayrim harflarning shaklini buzib yozishga odatlanib qoladilar.

O'quvchilarning yozuvlariga qat'iy talablar qo'yish bilan birga, ularning daftarlariga qo'yilgan pedagogik va gigiyenik talablarni ham unutib qo'ymaslik kerak.

IV sinf o'quvchilariga chiroyli yozuv qoidalarini eslatib turish bilan bir qatorda, uni bir tartibda tushurib olish har bir o'qituvchining muhim vazifasidir.

Bu sinfda to'g'ri shakl etilgan chiroyli yozuv malakalari bir umrga saqlanib qoladi.

IV sinfda ham tez yozish malakalarini yanada o'stirish uchun quyidagi ayrim mashqlarni bajartirish mumkin.

XXXXXXXXXXXX X X XXX

U U U U U U U U U U U U U

Shuningdek, bu sinflarda ayrim noto'g'ri yozilgan harflarni tuzatish mashqlarini o'tkazish lozim.

Masalan, IV sinf o'quvchilarning yozuvlarida quyidagi o'xshash ayrim xato va kamchiliklarini uchratish mumkin:

1. Yozuv qiyaligini har xil holatda bo'lishi:

Biz kinoga bordik.

2. Chiziqning ustidan yozmaslik:

Salima kitob o'qidi.

3. Harflar oralig'ida haddan tashqari ko'p joy qoldirish:

Tulki o 'rmonda yashaydi.

4. Harflar orasidagi masofaning zijligi:

Men kitob o'qishni sevaman.

5. Harflarni juda yirik yozish:

Xalil- a'lochi o'quvchi.

6. Harflar bilan so'zlar orasidagi masofani bir xil saqlamaslik:

Akbar samolyot modelini yasadi.

7. Harf elementlarini uchburchak tarzida ifodalash:

Shoira kashta tikdi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatib, oldini olish uchun ayrim o'quvchilar bilan yakkama- yakka mashqlar olib bo'rish lozim.

Shuningdek, har bir o'qituvchi bu kamchiliklarning kelib chiqish sabablarini ham aziqlashi zarur, shundagina uni tuzatish yo'llarini oson hal etadi.

Uchinchi sinfda husnixat mashqlarini yuqorida ko'rsatilgani kabi ona tili darslari bilan bog'lab uyushtirish, to'g'ri, tez va chiroyli yozish malakalarini hosil qilish ona tili fanini puxta o'zlashtirishga asos bo'ladi hamda o'quvchilarni savodxonligi oshib yozuvlari ham asta-sekin yaxshilanib boaradi.

To'rtinchi sinfda chiroyli yozuv mashqlarini tashkil etish

Bu sinf o'quvchilarini yozuvlari kataklarga xosligi bilan ajralib turadi.

O'quvchilar endi qiynalmay erkin yozishga o'tadilar. Ularning yozuv tezligi ham ancha yuqori darajaga ko'tariladi. Bu davrda o'quvchilar o'z fikrlarini tezroq qog'ozga tushirishga harakat qiladilar. Yozuv tezligi ba'zi o'quvchilar esa ona tilidan berilgan mashqlarni bajarishda orqada qoladilar, ayniqsa, bu narsa diktant va yozma ishlarni bajarishda o'quvchiga ancha qiyinchilik tug'diradi.

Shuning uchun bu sinfda tez yozish malakasini o'stirish juda muhimdir.

Yozuv tezligi past bo'lgan o'quvchilar boshqa o'quvchilarga nisbatan ko'p kuch va diqqat sarf etadilar va charchab qoladilar.

Bu sinfda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan yozuv kallegrafiyasini shakllantirishdan iborat.

Ba'zi o'qituvchilar bu sinfda ona tili mashqlari bilan yozuv darslarni bir-biriga bog'lab o'tish yo'llarini yaxshi bilmaydilar, vaholanki, har bir ona tili darsida yozuv mashqi uchun ajratilgan 8-10 minut vaqtdan unumli foydalanish shart. Aks holda o'quvchilar ayrim harflarning shaklini buzib yozishga odatlanib qoladilar.

O'quvchilarning yozuvlariga qat'iy talablar qo'yish bilan birga, ularning

daftarlariga qo'yilgan pedagogik va gigiyenik talablarini ham unutib qo'ymaslik kerak.

4-sinf o'quvchilariga chiroyli yozuv qoidalarini eslatib turish bilan bir qatorda uni bir tartibga tushirib olish ham bir o'qituvchining muhim vazifasidir.

Bu sinfda to'g'ri tashkil etilgan chiroyli yozuv malakalari bir umrga saqlanib qoladi.

4-sinfda ham tez yozish malakalarini yanada o'stirish uchun quyidagi ayrim mashqlarni bajartirish mumkin.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatib, oldini olish uchun ayrim o'quvchilar bilan o'z vaqtida tuzatib, oldini olish uchun ayrim o'quvchilar bilan yakkama-yakka mashqlar olib borish lozim.

Shuningdek har bir o'qituvchi bu kamchiliklarning kelib chiqish sabablarini ham aniqlashi zarur, shundagina uni tuzatish yo'llarini oson hal etadi.

Darsni jihozlash. Kichik p va katta P va F harflarini kattalashtirib ko'rsatilgan jadvallar.

Darsning borishi. O'qituvchi o'quvchilarga o'zakdagi jarangli va jarangsiz undosh tovushlar p va f harflar imlosini tushuntirishdan oldin bu harflarning yozilish shaklini tushuntirib, qisqa mashq o'tkazadi (Yozuv malakasini tushuntirish uchun berilgan vaqt 8-10 minutdan oshmasligi kerak).

O'qituvchi doskaga p va f harflarini chiroyli yozuv qoidalariga amal qilgan holda yozib qo'yadi.

Kichik f harfini yozdirishga boshlashdan oldin uning nechta elementdan tuzilganligini va elementlarning doim qo'shilib yozilishi tushuntirib o'tiladi. Tushuntirish mashqlarini plakatlardan foydalanib olib borish mumkin.

Bu harfni yozish cho'zinchoq doira shaklidagi elementlari bir xilda yozish shart ekanligi eslatiladi.

O'quvchilar bu harfning yozilish texnikasi bilan oldingi sinflarda ham tanishganlar. Bu darsda esa kichik f harfining ikkinchi cho'zinchoq doira shaklidagi elementi o'zidan keyingi harflar bilan qo'l uzmasdan tuguncha hosil qilib bog'lanadi.

O'quvchilar bu harfni yozib mashq qilish bilan yozuv tezligini oshirishda bu harfning yana ham qulay ekanligini amalda ko'radilar.

O'quvchilar bu harfni yozishga faqat o'qituvchining doskadagi ko'rsatmasidan keyingina boshlaydilar.

O'qituvchi o'quvchilarning yozuvmalakalarini va tezligini kuzatib boradi va tegishli ko'rsatmalar beradi. Shundan keyin o'qituvchi kichik p harfining yozilishini tushuntirib beradi. Bu harfning elementlari ham o'zidan oldin va keyin kelgan harflar bilan qo'l uzmasdan qo'shib yoziladi.

Bu harfning yozilish texnikasi ham tanish bo'lib, o'quvchilarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Shuning uchun bu harfning yozilishi texnikasi ustida ko'p to'xtash shart emas. Faqat uni yozishda ayrim o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar ustida to'xtab o'tish mumkin.

O'qituvchi o'quvchilarga butun dars davomida to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlash, gavnani to'g'ri tuta bilish, ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlash, daftarni to'g'ri qo'yish qoidalarini doim eslatib turish lozim. Yuqorida eslatib o'tilgan malakalar hosil qiligandan keyingina yozuv mashqlarini boshlash kerak.

O'quvchilarga kichik f va p harflarini yozilish qoidalarini tushuntirilgandan

so'ng darsning asosiy grammatik qismiga o'tiladi. Gapdagi p va f harfli so'zlarning talaffuzi va imlosi tushuntiriladi.

Ona-tili kitobidan shu mavzuga oid mashqlari bajarishda ham p va f harflarning yozilishiga aohida e'tibor berish lozim.

Dars oxirida eng yaxshi yozgan o'quvchilarning namuna sifatida ko'rsatish mumkin. Yozuv mashqlarini o'stiruvchi mashqlar ham ona-tili daftarida bajartiriladi. Uy vazifasi uchun berilgan mashqlar esa bir betdan oshmasligi lozim.

XATOLARNI TUZATISH.

REJA:

1. Boshlang'ich sinflarda yozuv darslarining reja asosida olib borilishi.
2. Boshlang'ich sinflarda yozuv darslarida olib boriladigan yozuv mashg'ulotlari.
3. Yozuv mashg'ulotlarining rejasi.
4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuvlarda uchraydigan xatolarni tuzatish.

Tayanch so'zlar:

To'rtinchi sinflarda yozuv mashg'ulotlarining onatili darslarida olib borilishi. Qo'shimcha yozuv mashg'ulotlarini o'tkazish. O'quvchilarga mustaqil ravishda kichik matnlarni yozdirish va og'zaki tarzda yozdirish. To'rtinchi sinf o'quvchilarining yozuvlarida uchraydigan tipik xatolar: haddan ziyod harflarni katta yozish, harflar va so'zlar orasidagi masofani to'g'ri qo'ymaslik, harflarning qiyaligini bir xilda saqlamaslik va harflarni uchburchak tarzda ifodalash kabilar.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
5. G'apporova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
5. Husnixat daftari. 1-sinf uchun.T-1999
6. Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999
7. Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999
8. Abdullayev Y, "Hamrohim" T. 1997

Dastur talablariga muvofiq, to'rtinchi oxiriga kelib, har bir o'quvchi tez va chiroyli yozishi lozim.

Ammo shunday o'quvchilar ham uchraydiki, ular yozuv malakasini to'la egallab olomaydilar, harflaming shaklini pala partish, katta-kichik qilib har xil yozadilar. O'quvchilar tomonidan noto'g'ri yozilgan harflarni tuzatish har bir predmet o'qituvchisining eng muhim va qiyin vazifalaridan biridir. Bu masalani ehtiyotlik bilan hal etish lozim.

Kamchiliklarni tuzatishga kirishishdan oldin uning asosiy xatosi nimada ekanligini aniqlash zarur.

O'quvchilarning yozuvlarida keng tarqalgan kamchiliklardan biri ayrim harflaming noto'g'ri ifodalanishi sababli xatning o'qib bo'lmasligidir. Ayrim o'quvchilar esa harflarni quyidagicha buzib, har xil balandlik va qiyalikda yozadilar:

Men xat yozdim

Bu o'z navbatida o'qishni qiyinlashtiradi, yozilgan matnni noaniqlikka olib keladi.

Ayrim o'quvchilar esa har bir harfni alohida-alohida ajratib qo'l harakatini uzib yozadilar.

Men xat yozdim

Harflarni bunday alohida yozish yozuv tezligini kamaytiradi, o'quvchi boshqa o'quvchilardan orqada qoladi.

O'quvchilarda uchraydigan yana bir kamchilik haddan tashqari mayda yozuvdir:

Men akamga xat yozdim

Aksincha, ayrim o'quvchilar esa juda yirik yozadilar:

Men xat yozdim

Haddan tashqari mayda yozuv qo'lni charchatadi, o'qishni qiyinlashtiradi, yirik yozuv esa yozuv tezligini kamaytiradi va o'quvchi buning uchun ko'p vaqt sarflaydi.

Shuning uchun o'quvchilarda uchraydigan ayrim tipik xatolarni o'z vaqtida, ya'ni harflarning shaklini yozishga o'rganayotgan vaqtda tuzatish lozim.

Quyida o'quvchilarning yozuvlarida uchraydigan ayrim tipik xatolarni ko'rsatib o'tamiz.

1. Tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi elementni yozishda siniq chiziq hosil qiladilar va quyidagicha tor yoki keng qilib yozadilar:

Bunday xatolarni yo'qotish uchun shu element yozilishini qayta mashq qildirish lozim, chunki bu element ko'pchilik kichik harflar uchun asosiy element hisoblanadi.

2. Tagi va usti ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi elementni quyidagicha buzib yozadilar.

Bunday kamchiliklarning oldini olish uchun ilmoqlarni to'g'ri yozishga o'rgatish lozim.

3. Tagi tugunchakli uzun tayoqcha shaklidagi elementni ham quyidagicha buzib yozadilar:

Bunday xatolar o'quvchilarning yozuvning qiyaligiga e'tabor bermasliklari natijasida sodir bo'ladi.

---

4. Tagi tugunchakli elementni haddan tashqari kichik yoki katta qilib yozadilar:

Bu xatolarning oldini olish uchun shu elementni harflar bilan bog'liq holda yozib ko'rsatish va harfga taqqoslash zarur.

5. Katta N, M harflarini yozishda uning birinchi elementini noto'g'ri yozadilar:

Bu xatoni yo'qotish uchun shu elementni kattalashtirib ko'rsatish lozim.

6. O'quvchilar kichik cho'zinchoq doira shaklidagi O harfmi yozishda ham ayrim

xatolarga yo'l qo'yadilar. Bu harfni yozishda uchragan kamchiliklarni tuzatish uchun katta o'lchamdagi quyidagi jadvaldan foydalanish lozim.

Biz o'quvchilarning yozuvlarida uchraydigan ayrim tipik xatolar bo'lishini ko'rsatib o'tdik, bunday kamchiliklar bosh harflarda ham, kichik harflarda ham uchrashi mumkin. Bosh harflarda uchraydigan tipik xatolarni ham ona tili darslarida ko'rsatib, tanishtirib boorish mumkin.

Harflarning shakli buzilishiga ishning to'g'ri tashkil etilmaganligi, yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanmaslik ham sabab bo'ladi.

Xati xunuk o'quvchi ko'pincha avtoruchkani noto'g'ri ushlaydi yoki o'zi noto'g'ri o'tiradi. Avtoruchkada siyohning yetarli bo'lmasligi yoki sharikli avtoruchkaning pastasi qotib qolishi ham yozuvning buzilishiga olib keladi.

Ayrim hollarda o'quvchining ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lmasa ham yozuv buzilishi mumkin.

O'qituvchi o'quvchilarning yozuvlari buzilish sabablarini aniqlash bilan birga, uni bartaraf etish yo'llarini topishi kerak.

Agar o'quvchilar harflaming shaklini butunlay noto'g'ri yozsalar yoki harflaming baland va qiyaligiga e'tibor bermasalar, bunday o'quvchilar bilan qaytadan mashqlar o'tkazish lozim. Qayta mashq o'tkazishda o'qituvchi

o'quvchilarning diqqatini ko'proq butunlay uzib yoziladigan harflarning shakliga qaratish lozim.

Yozuv malakasi past bo'lgan o'quvchilarni ravon, tekis qilib yozishga o'rgatish, chamalash qobiliyatini o'stirish va harflarni umumiy qoidaga amal qilishga o'rgatiladi. Harflarning qiyaligini to'g'ri saqlashga o'rgatishda qo'l va barmoq muskullarining harakatini o'stiruvchi mashqlar muhim rol o'ynaydi.

Yomon yozadigan o'quvchilarning har bir bajargan mashqlarini o'qituvchi kuzatib va tekshirib borishi zarur.

Davr o'zgarishi bilan yozuv qurollari ham takomillashib bormoqda, ularga bo'lgan munosabatlar ham ozgarmoqda. Ayniqsa, soddalashtirilgan yozuv sistemasining tezligiga va harflarni qo'l harakatini uzmay bog'lab yozishga talab kuchayadi. Xalq maorifi sistemasini qayta qurish davrida maktablarimiz oldida chiroyli yozuvga o'rgatishni takomillashtirish borasida qator yechilmagan muammolar mavjud. Biz bu muammolarni mazkur qo'llanmada yoritishga harakat qildik.

Olti yoshli bolalarga yozuv malakasini singdirish o'qituvchilardan chidam va mahorat talab etadi. Shuning uchun biz bu haqda kengroq to'xtalib, tayyorgarlik mashqlarini o'tkazish uchun aniq ko'rsatmalar berdik. Bu davrda chiroyli yozuvga o'rgatishning murakkabligini hisobga olib, yozuv malakasini shakllanishida asosiy rol o'ynovchi yordamchi qiya chiziqlarni saqlab qoldik. Faqat ikkinchi sinfdan boshlab bir chiziqli daftarga yozdirib mashq qildirish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda chiroyli yozuv malakasini shakllantirish uchun faqat harflar namunasidan, husnixat darsliklari bilan kifoyalanib qolmasdan, turli

texnika vositalari: diafilm, epidiaskoplardan ham foydalanish yaxshi samara beradi.

12- MAVZU. MAKTABLARDA QAT'IY YOZUV TARTIBINI JORIY QILISH.

REJA:

1. Chiroyli yozuv qoidalarining sinfdagi darslarda olib borilishi.
2. Maktabda qat'iy yozuv tartibini joriy qilish uchun olib boriladigan ishlar.
3. Maktabda qat'iy yozuv tartibini joriy qilish uchun umummaktab jamoasi tomonidan bajariladigan ishlar.

Tayanch so'zlar:

Boshlang'ich sinflarda olib boriladigan yozuv mashg'ulotlarining rejasi.
Chiroyli yozuvga o'rgatishda ona tili darslarining roli. Chiroyli yozgan o'quvchilarning daftarlari konkurs asosida rag'batlantirish.

ADABIYOTLAR.

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" T.1970
2. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" T. 1992 3.G'apporovavaboshq. "Alifbe" T. 1999
4. G'apporova va boshq. "1- 2 yozuv daftari" T. "O'qituvchi" 1999
5. Husnixat daftari. 1-sinf uchun.T-1999
6. Husnixat daftari.2-sinf uchun.T-1999
7. Husnixat daftari.3-sinf uchun.T-1999
8. Abdullayev Y. "Hamroh" T. 1997

Chiroyli yozuv qoidalarini eslatib turish bilan bir qatorda, uni bir rejimga

tushirib olish har bir o'qituvchining muhim vazifasidir.

Agar maktabda yozuv rejimi to'g'ri tashkil etilsa, o'quvchilarning chiroyli yozuv malakalari bir umirga saqlanib qoladi. Buning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilardan hosil qilgan chiroyli yozuv malakasini yuqori sinflarda har bir fan o'qituvchisi eslatib turishi lozim. Aks holda, ular boshlang'ich sinfda olgan chiroyli yozuv malakasini unitib yuboradilar.

V sinfdan boshlab o'quvchilar yozuvining o'zgarishiga asosiy sabab, boshqa predmet o'qituvchilarining bunga yetarli e'tibor bermasliklaridir. Undan tashqari, ularga yozuv mashqlarini normadan ortiq beradilar. Natijada, o'quvchilarning barmoq muskullari charchaydi va yozuvning sifati buziladi, bu esa o'quvchilar yozuvining buzilishiga sabab bo'ladi.

Yuqori sinflarda ham har bir harfni aniq yozishni talab qilish lozim, aks holda, harflar o'z shaklini yo'qotib boradi. Masalan: ko'pchilik yuqori sinf o'quvchilari t harfi ustiga, sh harfi tagiga chiziqli chizib qo'yadilar. Bunday xatoga yo'l qo'ymasliklari kerak, chunki bu harflarning har ikkisi ham o'z shakliga ega, ularni farqini ajratish uchun ortiqcha chiziqlar talab etilmaydi.

O'quvchilarga uchraydigan kamchiliklarni yo'qotish uchun o'qituvchi harflarni to'g'ri yozilishiga alohida e'tibor berishi, daftarni baholash vaqtida noto'g'ri yozilgan harflarni ham hisobga olish lozim. Qaysi harfni buzib yozganligini aniq ko'rsatib o'tishi kerak.

O'quvchilarning yozuvini yaxshilash uchun umummaktab ishlarida quyidagilarni

amalga oshirish mumkin:

1. Maktabda chiroyli yozuv tartibini amalga oshirish:
2. Bir yilda ikki marta yoki har chorakning oxirida "Chiroyli yozuv uchun" degan mavzuda daftarlarni konkursini o'tkazish;
3. Maktabda chiqariladigan har bir devoriy gazeta matnlarni chiroyli yozuv qoidalariga rioya qilib yozish.

Ammo chiroyli yozuv rejimini amalga oshirishda birinchi navbatda, o'qituvchining o'zi namuna bo'lishi kerak, chunki o'quvchilar ko'proq taqlidchan bo'lib o'qituvchining yozuviga o'xshatib yozishga harakat qiladilar. Agar o'qituvchi bir harfni no'g'ri yozsa, o'quvchi ham noto'g'ri yozadi.

Maktabda chiroyli yozuv tartibini taxminan quyidagicha amalga oshirish mumkin:

1. Maktabda har bir yozuv ishlarini o'quvchilar daftarga bajarishi kerak.(faqat shahar va rayon ishlariga xalq ta'limi tomonidan yuborilgan ayrim tekshiruv ishlariga ikki varaqdan yoziladi).
2. Hamma predmet uchun daftar bir hilda to'ldiriladi: daftarning varaqlari 12 tadan kam bo'lmasligi, chetida (30 mm masofada) hoshiya bo'lishi lozim. Har bir daftar qaysi fan uchun tutilgani, kimga tegishli ekanligi, nechanchi sinfda o'qishi, maktab nomeri va nomi ko'rsatilishi lozim.
3. Sinf ishi va uy vazifalarini bir hil rangdagi (gunafsha yoki to'q havo rang) siyohga bajartirish.

4. O'quvchilarni faqat tafsia etilgan avtoruchkada yozdirirsh.
5. Har bir darsda partada to'g'ri o'tirish qoidalariga amal qilish, bosh chapga chapga yoki o'nga osiltirib o'tirmaslik. Ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlash.
6. yozuvning qiyaligini 65 gradusdan oshirmaslik.
7. Har bir harfning shakli "Husnixat " kitobida ko'rsatilganidan farq qilmasligi.
8. To'g'ri yozilgan harf va so'zlarni o'chirg'ich bilan o'chirishga ruxsat etilmaydi. Noto'g'ri yozilgan joyni ustidan bir chiziq tortib ustiga to'g'risini yozib ko'rsatib yozish mumkin.
9. Har kungi bajarilgan ishni kuni, mavzu, mashq nomeri daftarning o'rtasga chiroyli qilib yozib ko'rsatish kerak.
10. So'zlarni qisqartirib yozishga ruxsat etilmaydi. Masalan: va hakoza o'rniga "va h. k.", ular o'rniga "y/" uning o'rniga "y+".
11. Bosh va kichik harflar bir hil balandlikda yozilmasligi kerak.
12. O'quvchilarning ishlarini tekshirish uchun o'qituvchi faqat qizil rangdagi siyohdan foydalanishi lozim. O'quvchining yo'l qo'ygan har bir xatosi aniq ko'rsatilishi kerak.
13. Duskada bo'r bilan yozilgan yozuvlar yozuv qoidalariga mos bo'lishi kerak. O'qituvchi doskaga o'tayotgan material joylashtira bilishi ham katta ahamiyatga egadir.
14. Maktabda chiqarilgan har e'lonlar, maktab devoriy gazetasidagi maqola matnlari ham chiroyli qilib, yozuv qoidalariga amal qilgan holda yozishi kerak.

Hulosa qilib aytganda, yuqorida ko'rsatib o'tilgan shartlar amalga oshirilsa maktabda qat'iy yozuv rejimini amalga oshirishi mumkin.

ham o'z shakliga ega, ularni farqini ajratish uchun ortiqcha chiziqlar talab etilmaydi.

O'quvchilarda uchraydigan kamchiliklarni yo'qotish uchun o'qituvchi harflarning to'g'ri yozilishiga alohida e'tibor berishi, daftarni baholash vaqtida noto'g'ri yozilgan harflarni ham hisobga olishi lozim. Qaysi harfni bo'zib yozganligini aniq ko'rsatib o'tishi kerak.

O'quvchilarning yozuvini yaxshilash uchun umum maktab ishlaridan quyidagilarni amalga oshirish lozim:

1. Maktabda chiroyli yozuv tartibini amalga oshirish;
2. Bir yilda ikki marta yoki har chorakning oxirida «Chiroyli yozuv uchun» degan mavzuda daftarlar konkursini o'tkazish.

Maktabda chiqariladigan har bir devorni gazetadagi matnlarni chiroyli yozuv qoidalarisha ioya qilib yozish.

Ammo chiroyli yozuv rejimini amalga oshirishda, birinchi navbatda, o'qituvchining o'zi namuna bo'lishi kerak. Chunki o'quvchilar ko'proq taqlidchan bo'lib, o'qituvchining yozuviga o'xshash yozishga harakat qiladilar. Agar o'qituvchi bir harfni doskada noto'g'ri yozsa o'quvchi ham noto'g'ri yozadi.

Maktabda chiroyli yozuv tartibini taxminan quyidagicha amalga oshirish

mumkin:

1. Maktabda har bir yozuv ishlarini o'quvchilar daftarda bajarishlari kerak (faqat shahar va rayon xalq ta'limi tomonidan yuborilgan ayrim tekshiruv ishlarigina ikki varaqda yozdiriladi).
2. Hamma fan uchun daftar bir xilda to'ldiriladi: daftarning varaqlari 12 tadan kam bo'lmasligi, chetida (30 mm masofada) xoshiya bo'lishi lozim. Har bir daftar qaysi fan uchun tutilgani, kimga tegishli ekanligi, nechanchi sinfda o'qishi, maktab nomeri ko'rsatilishi lozim.
3. Sinf ishi va uy vazifalarini bir xil rangdagi (binafsha yoki to'q g'ava rang) siyohda bajartirish.
4. O'quvchilarni faqat tavsiya etilgan avtoruskada yozdirish.
5. Har bir darsda partada to'g'ri o'tirish qoidalariga amal qilish, boshni chapga yoki o'nga osiltirib o'tirmaslik ko'z bilan daftar oraisdagi masofani to'g'ri saqlash.
6. Yozuvning qiyaligini 65 gradusdan oshirmaslik.
7. Har bir harfning akli husnixat kitobida ko'rsatilmagan farq qilmasligi.
8. Noto'g'ri yozilgan harf va so'zlarni uchirg'ich bilan o'chirishga ruxsat etilmaydi. Noto'g'ri yozilgan joyni ustidan bir chiziq tortib ustiga to'g'risini yozib ko'rsatish mumkin.
9. Har kungi bajarilgan ishni kuni, mavzui, mashq nomeri daftarning o'rtasiga chiroyli qilib yozib ko'rsatishi kerak.

10. So'zlarni qisqartirib yozishga ruxsat etilmaydi. Masalan: va hokazo o'rniga esa ular o'niga «UG'» uning o'rniga u.

11. Bosh va kichik harflar bir xil balandlikda yozilmasligi kerak.

12. O'quvchilarning mashqlarini tekshirish uchun o'qituvchi faqat qizil rangdagi siyohdan foydalanishi lozim. O'quvchining yo'l qo'ygan har bir xatosi aniq ko'rsatilishi lozim. O'quvchining yo'l qo'ygan har bir xatosi aniq ko'rsatilishi kerak.

13. Duskada bo'r bilan yozilgan yozuvlar ham yozuv qoidalariga mos kelishi kerak. O'qituvchi doskaga o'tayotgan materiallarni joylashtira bilishi ham katta ahamiyatga egadir.

14. Maktabda chiqarilgan har xil e'lonlar, maktab devoriy gazetasidagi maqola matnlari ham chiroyli qilib, yozuv qoidalariga amal qilgan holda yozilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida ko'rsatib o'tilgan shartlar amalga oshirilsa maktabda qat'iy yozuv rejimini amalga oshirish mumkin.

Xatolarni tuzatish

Dastur talablariga muvofiq, 4-sinfning oxiriga kelib, har bir o'quvchi tez va chiroyli yozilishi lozim.

Ammo shunday o'quvchilar ham uchraydiki, ular yozuv malakasini to'la egallab ololmaydilar, harflarning shaklini pala-partish, katta-kichik qilib har xil yozadilar. O'qituvchilar tomonidan noto'g'ri yozilgan harflarni tuzatish har bir predmet o'qituvchisining eng muhim va qiyin vazifalaridan biridir. Bu masalani

ehtiyotlik bilan hal etish lozim.

Kamchilikarni tuzatishga kirishishdan oldin uning asosiy xatosi nimada ekanligini aniqlash zarur.

O'quvchilarning yozuvlarida keng tarqalgan kamchiliklardan biri ayrim harflaning noto'g'ri ifodalanishi sababli xatning o'qib bo'lmasligidir. Ayrim o'quvchilar esa harflarni quyidagicha buzib, har xil balandlik va qiyalikda yozadilar:

Bu o'z navbatida o'qishni qiyinlashtiradi, yozilgan matnni noaniqlikka olib keladi.

Ayrim o'quvchilar esa har bir harfni alohida-alohida ajratib qo'l harakatini uzib yozadilar:

Aksincha, ayrim o'quvchilar esa juda yirik, haddan tashqari mayda, yozuv qo'lni charchatadi, o'qishni qiyinlashtiradi, yirik yozuv esa yozuv tezligini kamaytiradi va o'quvchi buning uchun ko'p vaqt sarflaydi.

Shuning uchun o'quvchilarda uchraydigan ayrim tipik xatolarni o'z vaqtida, ya'ni harflarning shaklini yozishga o'rganayotgan vaqtda tuzatish lozim.

Quyida o'quvchilarning yozuvlarida uchraydigan ayrim tipik xatolarni ko'rsatib o'tamiz:

1. Tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi elementni yozishda siniq chiziq hosil qiladilar va quyidagicha tor yoki keng qilib yozadilar;
2. Tagi va usti ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi elementni quyidagicha buzib yozadilar;

Biz o'quvchilarning yozuvlarida uchraydigan ayrim tipik xatolar faqat kichik harflarga taalluqli bo'lganini ko'rsatib o'tdik bunday kamchiliklar bosh harflada ham uchrashi mumkin. Bosh harflarda uchraydigan tipik xatolarni ham ona tili darslarida ko'rsatib, tanishtirib borish mumkin.

Harflarning shakli buzilishiga ishning to'g'ri tashkil etilmaganligi, yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanmasak ham sabab bo'ladi.

Xati xunuk o'quvchi ko'pincha avtoruchkani noto'g'ri ushlaydi yoki o'zi noto'g'ri o'tiradi. Avtoruchkada siyohning yetarli bo'lmashgi yoki sharikli avtoruchkaning pastasi qotib qolishi ham yozuvning buzilishiga olib keladi.

Ayrim hollarda o'quvchining ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lmasa ham yozuv buzilishi mumkin.

O'qituvchi o'quvchilarning yozuvlari buzilish sabablarini aniqlash bilan birga, uni bartaraf etish yo'llarini topishi kerak.

Agar o'quvchilar harflarning shaklini butunlay noto'g'ri yozsalar yoki harflarning baland va qiyaligiga e'tibor bermasalar, unda o'quvchilar bilan qaytadan mashqlar o'tkazish lozim. Qayta mashq o'tkazishda o'qituvchi o'quvchilarining diqqatini ko'proq, butunlay o'zgacha yoziladigan harflarning shakliga qaratishi lozim.

Yozuv malakasi past bo'lgan o'quvchilarni ravon, tekis qilib yozishga o'rgatish, chamalash qobiliyatini o'stirish va harflarni umumiy qoidaga amal qilishga o'rgatiladi. Harflarning qiyaligini to'g'ri saqlashga o'rgatishda qo'l va barmoq muskullarining harakatini o'stiruvchi mashqlar muhim rol o'ynaydi.

Yomon yozadigan o'quvchilarning har bir bajargan mashqlarini o'qituvchi kuzatib va tekshirib borishi zarur.

Davr o'zgarishi bilan yozuv qurollari ham takomillashib bormoqda. Ularga bo'lgan munosabatlar ham o'zgarmoqda. Ayniqsa, soddalashtirilgan yozuv sistemasining tezligiga va harflarni qo'l harakatini uzmay bog'lab yozishga talab kuchaydi.

Xalq maorifi sistemasini qayta qurish davrida maktablarimiz oldida chiroyli yozuvga o'rgatishni takomillashtirish borasida qator yechilmagan muammolar mavjud.

Olti yoshli bolalarga yozuv malakasini singdirish o'qituvchilardan chidam va mahorat talab etadi. Shuning uchun biz bu haqda kengroq to'xtalib, tayyorgarlik mashqlarini o'tkazish uchun aniq ko'rsatmalar berdik. Bu davrda chiroyli yozuvga o'rgatishning murakkabligini hisobga olib, yozuv malakasini shakllanishida asosiy rol o'ynovchi yordamchi qiya chiziqlarni saqlab qodik. Faqat ikkinchi sinfdan boshlab bir chiziqli daftarga yozdirib mashq qildirish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda chiroyli yozuv malakasini shakllantirish uchun faqat harflar namunasidan, husnixat darsliklari bilan kifoyalanib qolmasdan, turli texnika vositalari: diafilm, epidiaskoplardan ham foydalanish yaxshi samara beradi.

Husnixat malakasini shakllantirish bundan keyin ham yanada takomillashib boriladi.

Bu harfni yozishda pastdan yuqoriga qiya chiziqcha chiziladi, yuqoridan

pastka kichik tayoqcha tushiriladi va qo'l harakatini uzmasdan turib yana tagi ilmoqli kichik tayoqcha tushiriladi.

7. O'quvchilarni komanda bilan turg'azib, oldin o'rganilgan badantarbiya mashqlaridan 2-3 tasini bajartiriladi. Bu mashqlar 2-3 daqiqadan oshmasligi kerak. Mashq tugagandan so'ng yana yozuv mashqlari davom ettiriladi.

8. O'qituvchi doskada kichik m harfining elementlarga ajratmay, bir butun shaklda yozilishini ko'rsatib beradi. O'quvchilar o'qituvchining ko'rsatmasiga muvofiq yozishni davom ettiradilar.

9. Bolalarga kichik m harfining bir necha kichik harflar bilan bog'lanishi ko'rsatib berilgandan so'ng o'quvchilar o'z daftarlarida mashq qiladilar.

10. Uyga vazifa. Daftarga ikki qator m harfini va shu harf bilan bog'langan so'zlarni yozib kelish topshiriladi. O'qituvchi uy vazifalarini bajarish vaqtida ham yozuv qoidalariga qat'iy amal qilish lozim ekanligini eslatib o'tadi.

11. Dars jarayonida toza va chiroyli yozgan o'quvchilarning daftarlari namuna qilib ko'rsatiladi, rag'batlantiriladi va shunday chiroyli, toza yozish zarurligi uqtiriladi.

Husnixat mashg'ulotlarini yuqorida ko'rsatilgani kabi uyushtirish chiroyli va to'g'ri yozish malakasini hosil qilish, o'quv mashg'ulotlarini puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

Tuzuvchi: o'qit. Z. Amirqulova